

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ

chitanka.info

ФРИНА

*Отдавна спят Атини в сън дълбок,
от празненствата на Деметрис морни;
и мяркат се по месечина само
самотни люде, низ свещений път
от Елевзис завръщайки се късно.
В безмълвието нощно мирно тънат
чертозите и мряморните сгради
во сянката на тъмните оливи;
а горе там тайнствено над хълма,
кръз булото на нощната мъгла,
изстъпва храмът дивен на Палада —
като че блян от морний сладък сън
на многолюдний град, заспал под него.*

*Отдавна спят Атини в сън дълбок.
Едни не спят в чертозите на Фрина
поклонниците нейни. Буйна глъч
ехти оттам: те пиршествуват в чест
на гордата хетера — в чест и слава
на хубостта, която в Елевзис
днес погледа им с облика си дивен
очарова и възхити... Събрани
на буен пир, окичени с цветя,
излегнати на губери коринтски,
лежат хетери в нега упоени,
во накити от маргарит и пурпур,
с полуприкрита благовонна гръд —
и грей сред тях, като посред звезди
Вечерницата, златокоса Фрина.
Възможнати над бронзови амфори,
езици пламък, сякаш е обзет*

от някакво вълшебство, свят и сенки
над гостите пируващи премятат.
Фригийско вино лей се изобилно
За гостените во потири златни,
поднасяни от хубавци момчета;
рабите черни в сребърни блюда
разнасят даровете на Приапа.
И сам Приап, усмихнат благосклонно
От пиедестала мряморен, изглежда
как наедно с хетерите пирува
отборний цвят от граждани атински.
На пир у Фрина — чест е за отбрани!
И сбрани бяха тука рой артисти,
посланици софисти и архонти.
То беше пир без грации. — Неспирно,
като каскад, се мятаха слова,
кръстосваха се остроти и мисли
и възделено взора взор пронизва.

А лятната нощ през прозорците гледа
в чертога пиршествен и лее,
со тихата прохлада, аромат
от миндали, оливи и неранзи,
и дъха страст и него во сърцата.
По Фринин знак, зад стройните колони,
подобно на видение въздушно,
се появи харита Агатея —
сам се тя таз вечер появи,
и не в рой танчарки, както други път,
и не в хитон, тъй както друга вечер,
а нага — само тънък син вуал
заметнала през кършена снага,
косата ѝ, с гирлянда теменужки
обвита, блясна в камъни безценни.
Замлъкна пирът буен мигновено,
замряха думи страстни на уста
и чашиите подигнати се снеха...

Тампан и флейти огласиха тихо
чертогът глъхнал. И възторжен клик
екна, — ответ на крехкия поклон
от младата харита.

Тя свенливо
пристъпи, спря се — и полетя в миг,
нечакано подзела вихрен танец,
под ритма на йоническия химн...
Но първия вихър тихо се уляга
и стройний стан по-бавно и по-бавно
се вие кършен. В страстните извиви
се ту отбули от вуала син
прасецът на крачето ѝ възшебно,
ту се отголи, трепетно бедро
и пак заметне; ту при бързия мах
над челото ѝ камъни безценни
пребляснат, сякаш сипнати от тъмно
небо звезди. И в блясъка им дивен
спря, застоя се тя и се преви
под блясъка на тоз каскад възшебен...
И ей низпада излеком лазурний
вуал — и нага, трепетна и страстна,
примря тя в шемет и желанье.
Прехласнати и упоени всички,
очите си не снемаха от нея,
и властният дъх на красота и страст
сърца им с трепет сладостен погали.
През погледите, осветлени с тъмно
желание, душата им ловеше
на стройний стан движенията дивни
и техний израз... Изпод вежди само
плешивий, низколобен хелиаст,
лукавец Ефтий, метна не веднъж
към Фрина поглед — и коварен усмех
префъркваше през тънките му устни.
Отдавна мъст замислил беше той
за Фрина, що му любовта отвъргна

и го осмя, — и ето сгоден повод
изварди той и схвана тая вечер.

* * *

Спря танеца... Плешиво чело Ефтий
полипривел, полека се подигна
с наздравна чаша в старческа ръка:
— „Съзва ни Фрина тук на весел пир,
и виното ѝ услади сърца ни,
тъй както на харита Агатея
вълшебний танец погледи плени,
и услади душата възхитена...
Блажен на пир поканений от Фрина!
Но дважд блажен е, който преживее
на пиршеството днешно радостта! —
Божественото празденство без време
напуснахме... но кой е тоз безумец
да възроптае: Фрина ни отлъчи
от дълг свещен? Към хубави прищевки
сам Зевс е благосклонен; а дано
прищявка и на самата хубост
чело му с гневни бръчки не замрежи!
Но ако би гневът на гръмовержца
да сполети кого и да било —
в горчивини утеха и услада
ще бъде нему сладостния спомен
за тая ноц... На здравие за Фрина!“

Но никоя чаша не подигна.
че в погледите, още упоени,
Недоуменье трепна: дали глума
Полупияний хелиаст подмята?
Какво е туй двусмислие на думи?
Зловещия му поглед и усмивка
каква измама кроят?... Върху Ефтий

изпод ресници тъмни огнен поглед
устреля гнявно Фрина, като че
зад тъмен облак мълния да блясна,
и буря бе след мълнията близко.
Но сладкодумний Хиперид — чиято
душа пръптеше, като пеперуда,
около дивний лик на Фрина, в знойно
желание — подхвана вдъхновено:

„Зашеметил е сладкий вакхов дар
на стареца помръкналият ум.
На пир у Фрина, старче, не е гракал
До нине гарван!... Горе на Олимп,
за весел пир, самите богове
прекъсвали са своите дела.
Или не знай това мъдреца Ефтий?
Мъдрец е! — не е чудно, че не знай...
Зевс гръмовержец, той не се ли сам
престори лебед — само за да може
божественост отмахнал, а со нея
и дълг оставил настрана — наслада
поне за миг, за кратък миг да вкуси
от хубостта?... Или пък и това
е щукнало из паметта на Ефтий?
Или той мисли, че на боговете
да подражаваш, ще да е престъпно?
Хитрец е Ефтий; хитростта не знае
което знай — тя що ѝ трябва!
Пред богове грехът не грях се смята,
ако се той допадне с хубост त्या.“
И тука той, към старий хелиаст
като устреля поглед, ядно викна:
„Во положии, кат ниский лоб на Ефтий,
плешиивостта плешииви мисли мъти!...
Другари! Ний въздадохме достойно
на боговете чест — а да издигнем
наздравица сега за хубостта:

— Щастлив, комуто помисли високи
в сърцето лее хубостта — сърцето
за низка завист и коварства чуждо!
Щастлив, когото Фрина ощастливи!“

Подхванатий внезапно тост пресече
речта на Хиперида. И далеко,
вън от чертога пиршествен, отнесе
презнощний екот името на Фрина...
И пак подзе отново Хиперид:
„За оногова, чийто дух е чужд
за хубостта — пустиня е живота,
и в младини за него няма младост;
макар роден в Атини, той е варвар!
Ще дойде ден, и той не е далеч,
вселената когато ще да знай
една богиня само — Хубостта!
В живота на безсмъртие начало; —
и в мъртвото емблема на живот; —
и земния живот на човека
ще бѣда само нейно тържество,
в неизблемия неин храм: Наслада.
Аз виждам вече дигнат първий храм
в Атини. В прах ще скланя человек
чело — но не пред блянове с длето
изрязани от камък, не в безмълвно
смиренье — там сърцето на сърце,
пред живата богиня, пред това,
което вечно женствено е в нея,
ще да поднася възделено жѣртва.
И сляп е онзи, който веч не вижда
В Алфея, Лесбос, Тенедос — не бѣдни,
А сбѣднати свещени тържества.“
Извърна се към Фрина той и чаша
в ръка с тържествен възклик дигна: „Ζήτω
богиня над богини — Хубостта!“

Поднеха се напълнените чаши,
и през нощния екот втори път
далеч отнесе името на Фрина...
И в порива на гордо изстъпление
тогава се възправи тя сама:
— „От тебе мисъл — волята от мен!
Не позволиха да въздигна Тиви —
добре, тогава ще въздигна храм
на Хубостта... И не при Елевзис,
а в моя храм не дойде, който има
душа и нея иска не напусто
да принесе за жертва: до забрава
от тялото Кипридино да пий
амброзий животворен! Боговете
в самозабрава са го влели в него,
в самозабрава нека пий човек
и с боговете равен се усети,
за миг, поне за кратък миг в живота.
Тълпата пълни храмовете; — храма
на Хубостта е само за избрани.
Там няма достъп онзи, на когото
плътта е сал отрепка на душата!
На Фрина Храмът място за такива
не е; — и нека те да се тълпят
во храмове, където боговете
говеда само възприемат жертва!“

Последний звук от думите безумни
В злокобний смях на Ефтия заглъхна.
И гостите во няма изненада,
когато се извърнаха към него —
все с тоя смях престъпваше той вече
през прага на черога... Мигновено
пресекна шумний преди малко пир,
че ужасът простря крила си черни
и вихрено ги сви, като обвея
пируващите с мразния си дъх.

Внезапен трепет — и сърце и памет,
и поглед се изясниха за миг! —
един през други плахи и смутени
пируващите бягаха навън...

Едните само пламенни езици,
от медните амфори, се преплитат
вълшебно пак низ пустия чертог —
и техний бляск играе и тъмней
над тъжните останки от пирът:
превърнати блюда и повалени
потири златни, благовонний сок
над губери разлян и разорвани,
разфърлени венци... И сал Приап,
усмихнато от своя пйедестал,
невъзмутим изглежда... Загасняват
един след друг амфори — и нощта
безмълвно се примъкна во чертога.

А долу там в градината сами.
в потайно време в таен разговор,
разхождаха се Хиперид у Фрина —
докле нощта премина и роса
постла земята морна призори.

* * *

И пръсна се в зори, подобно гръм,
мълва зловеща из Атини. Стръвно,
като възпиран порой, в миг избухна
народний гняв. И стече се на Пникс
насъсканата сган со вик злокобен,
от тъмний смях на Ефтий ясно ехо:
„Смърт, смърт на Фрина! Зарад нея, нас
ще да постигне грозний гняв на Зевса!
Смърт, смърт! На съд!“

И още нея вечер,
Под стража, пред съвета на мъжете
Повлякоха повинната хетера.

Наметна своя модър звезден плащ
пак над Елада ароматна нощ;
певеца нощен, в своя блян унесен,
из тъмните оливи се обади.
Потънаха во мекий лунен свят
и храмове, и сгради, и чертози;
подобни на видение неземно,
со мряморните неми богове,
възстанаха егейските вълни...
И само там народната вълна
с злокобен шум бучеше невъзпирно;
и с жад на мъст изпълнени сърца,
от мъдрите венчани хелиасти
очакваха присъдата по трепет.

Облегната на тъмната колона,
безмълвна там стоеше Фрина. Бледний
вуал на плахост бе прибулил леко
лицето ѝ. Но гордо тя стоеше,
унесена в нерадостни мечти...
Не слушаше тя думите на Ефтий —
Тъй както сам той, ней отдавна знайни.
Той обвинява? Нея? — пред която
се виеше до вчера като червей!
Пред погледа ѝ мяркаха се там
архонтите: но виждаше ги тя
да се тълпят на зван у нея пир —
и, като жъртвен чад ликът Кипридин,
да я облъхва сластният им шепот.
Тогаз какво покорство, а сега
каква злорадост в погледа им грей!...
„На, онзи там намръщен хелиаст,
не ми ли се кълнеше той и снощи,

че моята усмивка благосклонна
е висши дар човеку на земята?
А онзи другий с равнодушен поглед —
така ли ме той гледаше преди?
А Ефтий сам? В омая на страстта,
в домогване за една милувка,
не ме ли той възнасяше — Киприда?!
И ето го подигнат против мен —
за богохулство — чрез боготворенье
за туй що е божествено в живота —
на туй що сам принася жертви той!
И жертвения плам му е опърлил
плешивия лоб — душевна пустота
засипал с пепел на угасли страсто.“
Сам Хиперид бе сладкодумна реч
подзел и веч привършва — тя не чу
и неговите думи на защита.
Тя виждаше едно сал: — миг след миг
как мръшеха архонтите чела,
и погледи под гнявно свити вежди
от миг на миг как бляскаха злоещо —
и своята участ сети тя решена...
И мярна се тозчас през паметта ѝ
со камъне пребитий труп на Лая.

И побледи я трепет лек, разтворил
в миг устните ѝ — чу тя на сганта
подсторена из ропота ѝ вик:
„Смърт, смърт! Млъкни, безумний Хиперид,
безпътен за безпътната хетера!“
И веч готов отсъда да отсъди,
съветът на мъжете се подигна.
Изстъпи се тогава Фрина гордо
пред мрачните архонти — и за миг
отметна своя пурпурен хитон
и тъй застана. В златолунний блясък
отсякоха се мряморни плещи,

и дивен стан, и девствени гърди,
в таинствено възшебство осияни.
Замая всички погледи прибули.
И сякаш из тия форми лъхна
неземний гений на величье земно,
и с трепет свят душите той изпълни.

И вдъхновено викна Хиперид,
като издигна сърчено десница:
— Киприда! Вий нима ще поругайте
богинята! На вас туй дивно тяло
не вее ли небесно откровенье! —
И преклони лавровенчано чело
благотворейно пред Киприда — Фрина
той сам тогава... Сонмът хелиасти,
а заедно со тях и цял народ,
омаяни в безмълвие стояха.
А тя, надвластна в своята нагота,
сияеше во златолунний бляск
изправена, като че вмяморено
видение — десница до сърце
допряла, сякаш трепет да възпре.
И дишаха божествените форми
Спокойствие на горда красота.

И същата тълпа, що преди миг,
ревеше: „Смърт на гордата хетера!“
сега в захлас я на ръце понесе
към храмът на богиня Афродита...
И дълго още из улиците тъмни
безумний вик от хиледи гърла
ехтеше: „Φρόνη, τεά! Ζήτω, ξήτω!“

ОЛАФ ВАН ГЕЛДЕРН

Той и сам не знае кога е роден, но като го запитат, казва, че сега е на 36 години. Родното му градче, Грасдорф, е скътано в една гънка от росните поли на Харц, оная величествена планина, която лежи като мила сянка на душата му и която нему е по сърце да възпява в своите песни. Цял ред години го познавам аз, както познавам себе си, и макар помежду ни често да е минавала черна котка — ний сме си и до ден днешен интимни и добри приятели. И това, което аз зная и ще кажа за него, той сам ще го подпише.

Олаф е издънка на видна фамилия и драго му е, дето е тъй, без да прави от това какъвто и да е капитал. Както за себе си, тъй и за фамилията, с чието име се кити, той не обича май да говори. Твърде рядко се отпуща да спомене само нещо за баща си — между другото, и как той често е натяквал, че пише нескоропосни стихове, може би с омисль така да го подсети да си учи уроците. Неговите уши са май дължки и той обяснява това не като знак на особно благоволение на природата, а като свидетелство за особното внимание на учителите му към тях: те са ги дърпали безмилостно в надежда да измъкнат през тях упорития му мързел. Това е единствената негова печала от училището.

Едничко, що му се е удало още през детинство, да изучи както трябва, то е отечествената география. И то по твърде прост начин. Баща му, като учител, журналист и народен трибун, е бил принуждаван (поради опърничавостта си и изключителните обстоятелства на онова време) да скита от град на град, където и жена и деца са вървели подире му. По тоя начин бъдащия поет се е запознавал пряко с всички баирища, при които тия градове са настанени, газил и къпал се е по цели дни в сума реки, а горските шубраци, скали и пещери са му дошепвали дивните приказки, с които домашните ратайкини са дразнили всяка вечер трепетното му въображение. Все от ония дни е и интимното му познанство с родното слънце; и макар че той сега се спогажда по-добре с нощта, цалувките на негова пръв интимен познайник и до днес още личат на лицето му — черно, като лице на

някой фараонов потомък. Аз вярвам, че на стария ван Гелдерн ще е било драго да гледа такъв пакостник, какъвто е бил Олаф, и по него да си спомня своето детинство.

Стария необезветвен от бурите дъб ще е усещал може би, че изникналия от семето му младок няма да го посрами с израста си; дори при сгоден случай той сам е тласкал и явно и покрито тоя му израст. Така, когато за родния край на нашия поет настанаха усилни дни (1881 год.) и баща му биде грабнат една нощ от полицейските вълци — бдители на обществения ред — и отведен на заточение, на Олафа се падна да чуе свети бащини думи: „Кога отраснеш, бъди като баща си; не се бой от вълци!“ Но крушата беше паднала и тъй под крушата. Тя — когато и ней дойде време — показва колко е опърничава: — инак не би преседнала на толкова гърла! Като баща си, той често обича да мисли не като другите, и не само да мисли, а и говори, що му е на сърце. За неприятностите от това малко го е еня: може би защото предпочита приятността — да реже с ножът, изострен на бащино точило, и така да не пречи, а да дава свободен размах на своя натюрел. Честолюбив, той не ще и да знай, че ония, на чийто гърла пресяда, ще го сметнат за самилубец. Не е чудно и да е такъв, понеже е творец, и както всичките негови добри колеги гали в душата си звярът на отвращението към светите чувства на филистрите, към скрижалните заповеди на чичо Сноба. Бащино наследство е у него обичта му към всичко достойно за обич; а при друго едно наследство — светата злоба — нашият поет се е постарал да попритури и от себе си нещичко. Това, що изповядват обикновено хероите на словото, е и негова изповед: гневът е мерило на моята любов! И горд е той не на шега, но с шеги мисли, че добре прикрива гордостта си пред нищите духом — некадърниците да проумеят в това трагизма на тая гордост. А неговият смях и присмех над себе си е такъв добър коментар, какъвто не са дори самотността и тъмеещата понякога в погледа му меланхолия!

С тия вродени качества и капризно развити инстинкти Олаф ван Гелдерн влачи своята световна съдба и едва ли може се каза, че не е доволен от нея. Види се, сред неприветната действителност и безсънни нощи, пълни с безпокойни мечти и кошмарни привидения, него ще спохождат нерядко и хубави сънища. А нима сънищата не са и те извор на щастие? Най-хубавият негов сън е — съня за живота му след смъртта. И орисията на досегашния му живот като че ли някак

подкрепя неговата вяра, че това не ще е само сън. Може тя да е наивна — дори твърде наивна, — нещо като вярата на Ибсеновия Хелмер, който се залъгва с блян, че е призван да извърши велико нещо на божия свят. И колко прав е един друг херой от същата Ибсенова драма — Дивата патица — с горчиво истинните думи: оставете човеку световната измама! За да го удържи в живота, който не му е същинска майка. Тоя живот не всякога е поднасял вкусни блюда на трапезата му, както се вижда от следните няколко: — Като е прескачал веднъж плет (не след, а преди двайсет-годишната си възраст, тоест не за кобилица го е прескачал), счупил е на две свирката на десния си крак; тресла го е тригодишна треска; три пъти са го влачили коне и по един път е падал от и под файтон; десетина пъти са го давили псета; веднъж се е давил; и още веднъж без малко е щял да се ожени; веднъж е измъкнат изпод вагоните на изщъпнат от релсите трен; веднъж са го гонили и пушкали подире му кървожадните прусаци (1887)... И горен, и бесен, и заравян е жив във земята. Прилича на легенда, нали? Все пак тя е действителна, както и оная на баща му, стария ван Гелдерн, когото господ е обичал, та го е орисал с легенда.

На развитието на негова талант, освен господ с легендата си, влияли са скитанията му дома и по чужбина. Доколкото мога да съдя аз, главните станции на неговото художествено развитие са станциите на скитанията му: Виена, Париж и Лайпциг. Особено последната, дето той си е почивал дълги години при извънредно добри стопани, гостинничари и книжари, на които още не е изплатил борchoвете си. Няколко пъти се е ръкувал с Юнгфрау, оная дивна красавица, която и нему, както и на великия руски романист, е пришепвала световни тайни. Ходил е дори в белокаменната Москва — да се яви в полицията: невероятна причина за пътешествие, но колкото по-невероятна, толкова по-истинска. За немските гостинничари той и досега си спомня с особена симпатия. Най-вече за трима от тях: един елинин, един юдей и един шваба. С втория от тях поетът се е познавал заочно и от по-напред, на което обстоятелство се дължи, види се, отпослешната им интимност: — и обичта си към немците той дължи изключително нему, на бледния Хайнрих, когото немците тъй мразят, а без чийто песни поезията им би била тъй скучна! За своето умствено развитие, за уяснението на своята задача като писател той дължи премного на тези готови всякому за услуга господа, особено на швабата; но неговите

поетически чувства и интереси са закърмени най-напред от руските художници на словото, които тъй победоносно шествуват сега по Европа. Онова, което ван Гелдерн изпървом инстинктивно е възприемал от тях — диренето на човека и в звяра, — вече като възмогат певец, той сам съзнателно туря за основа на своите творения. В това е коренът на негова идеализъм: не на умът, а на сърцето рожба. Зад него е спотаена и причината на пренебрежението му към съвременни и по-отдавнашни европейски херои на перото, които дирят и ценят само звяра в човека. Но едва ли тия обични нему руски чародейци биха му въздействали тъй, ако неговата душа не би била сгодна почва за такива въздействия, ако баща му — сам техен възпитаник — не бе му оставил наследствено разположение за възприемане чувства на човештина към човека... Неговите първи опити на перото са били преводи от руските поети. И досега няколко от тях са спазени, но не се съмнявам, че и тях ще сполети участта на пълния превод на Тургеневите Записки на ловеца; защото всяка година не малко и вети и нови работи той принася жертва на критическите си пресъди и критичните си настроения. — Той не плаче над и за тях, както Ахилес пред трупът на горящия си побратим, а само стиска зъби и в умът му танцуват глупости, които обаче твърде скоро изчезват, както и принесените жертва.

Олаф ван Гелдерн отдавна се е прибрал от скитанията си по чужбина, грей на домашната камина нозете си — в които ревматизма сече съчки — и се старае да живей в мир и любов със своята вярна съпруга — неволята, добра приятелка на музата му. Двете приятелки често се спохождат, и поета подслушва интимният им разговор, и не само го подслушва, но го зема за канва на творенията си, върху която въображението му шие узор с копринени нишки. „От всички досегашни негови творения вей неприветния дъх на нерадостна концепция на живота, резултат на собствената му нерадостна съдба“ — тъй казва един негов критик. И той може би е прав. Може би — макар че сам поета е на друго мнение: Ето какво бележи той в един от пътнишките си очерки, което прилича да е лична изповед: „Писател, който уважава себе си и своето дело, нека не престъпва прагът на никоя школа, на никое теке, в което с молитвеници в ръка са дошли да струват метани достойните за съжаление. Бъдете елини (не византийци) на модерния свят, без никакъв катехизис за изкуството и

неговите цели. Личното ви вдъхновение да е подбуда за творчество, действителността единствен предмет на наблюдения и възсъздаване. Така, и само така, възникват творения, в които реализмът върви ръка за ръка с висшите стремления на идеалния дух, както те вървят и в живота. Примера на русите е пример и за нас. Че и ние като тях имаме великото преимущество пред другите европейски народи: настоящето ни не е обвързано с миналото — и ний като тях няма защо да ангажираме за в бъдаще духът си с патологични измислици на разни декаденти на културата... Учете се от слънцето — да огрявате всичко, старайте се да проникват вред животворните ви лучи. Утешавайте с безутешното, — дете няма утеха с друго... Божествений учителю, ти творец на Живи мощи, чийто благороден образ е образа на моя спасител! Нима ужасната съдба на онзи полутруп, когото ти си възсъздал с такава омая, не е откровение за мен? Каква симпатия към човека лъхти от разказа ти за теглото на оная неволница, която дълги години не се е дигала от своя одър-гроб! А все пак нея, и в това ѝ състояние, обземат тихи възторзи и пред най-дребните проявления на живота: пред дъхът на полските цветя, пред чуроликът на лястовичките. Поезията на уединението — ти я разкри на душата ми, поръси ме с живата вода на вяра, че ще се събуди за живот онзи, на когото и чужди, и свои гледаха като на мъртвец. Светлината, която ти пръскаш над чуждата неволя, осветли моята — и прогони помрачението от егоистичните чувства, що затъмняваха погледа ми...“

На онзи, който се изповядва с такива думи, имат ли основа да му натрапват „нерадостни концепции на живота“ А това натрапване го опровергават и самите му творения, съдбата на чийто херои, макар често и нерадостна, е възсъздадена тъй че в нашето впечатление не остава ни сянка на ужас и гнетително чувство. Душевния кризис у ван Гелдерна, разведен под влиянието на Живи мощи от Тургенева, се изостря и пречупя с Короленкова Слепец музикант, оня злочестник, когото чуждата неволя възражда за живот, посветен на събуждане добри чувства в човешкото сърце. Но моето намерение тук не е да разправам за това, а само да отбележа неверността на един възглед за миогледа (Lebensauffassung) на поета. Наистина той разказва най-вече нерадостни събития из живота на разни неволници, но не към тяхната външна съдба е взрян погледа му, а към онзи мир на чувства, настроения и душевни кризи, от които не лъхти тъмния дъх на

отрицание, песимизъм. Това, както и болезнения анализ на „що става в душите“ на хероите му, най-ясно показват грамадното влияние на руските писатели върху нашия поет.

Такъв е човекът, който от двадесетина години насам е приставен ратай у Гюрга Самовила („най-предня девойка“), подобно на онова селянче, за което народната приказка разправя, че се ценило да служи у дядо попа — три години за три пари. В негова роден край, както и у нас, трудът на художника толкова чини; и мнозина херои на перото, след като са опитали сила на тоя мегдан, за да си осигурат колко-годе човешки живот, записвали са се в еснафа на хамалите. Свобода и самостоятелност — покровителите на гения — не са познайници с нашия поет, и това е една от великите негови скърби — отрова, която е убивала, още в зародиш сума негови рожби. За да не подсмърча за къшей хляб, той чиновническува, т.е. прахосва времето си с „работа“, която всякой идиот сто пъти по-добре от него би вършил. И температурата на неговото творчество в последно време е паднала под нула. Произведенията му, откак и той е наред с хората — не са май за пред хора; те са случайна работа, драскотене фейлетони по вестници, преводи и автобиографически бележки, с които Олаф ван Гелдерн се мъчи да заглавика себе си и да се подиграй с наивните читатели.

А било е време, когато сам той и неговите критици са съзирали нещо в творенията му, в онзи рой ситни песни, балади, монолози и поеми, които блещукат като хубава огърлица, изтървана случайно на някое бунище, каквото е напр. българската литература. От тия си творения сам поета е доволен — и недоволен. Доколкото мога да досетя, недоволството му не е толкова от тях, колкото от мисълта, че с тях той не е дал всичко, що може да даде; а да създаде другите, които му разпъват душата, няма необходимата за това външна охолност. И да не е съвсем тъй, все пак в цялата догадка половината е несъмнено истина.

Коледа, 1902 г.

P.S. Когато преглеждах първата коректура на тая бележка за Олаф ван Гелдерна, получих вест, че той починал скоропостижно. Вече беше късно да променям това, що бях написал, макар че смъртта дава свобода на перото ми, и аз бих могъл още много неща да кажа, а

казаните с недомлъвки да изтъкна по-ясно. Сега той преминава в другата фаза на своя живот, за която приживе бяха хубавите му сънища. На един свой събрат, жив и в смъртта, когото нашия поет е възпял, той влага в устата следните думи — несъмнено ехо на собствени интимни чувства:

*„Честит е тоз избранник, чийто дух,
като ковчега Ноев, пренесе
от прежний свят в послешний онова,
което е в промени непроменно.
Той подир смърт от себе си оставя
най-чистото, най-хубавото — жица
от царството на сенките безплътни,
която ще го свързва с тоя мир.“*

ЛУД ГИДИЯ

„Криво седи, право съди
стар кадия: —
не оставя на мир село
луд гидия!

Не е лудо като други
от селото —
тамбура му яворова
на бедрото.

Рано утрот млад гидия
почва леко,
свири леко, а се чуе
надалеко;

надалеко по полето
до жътварки —
сърпи пуцат и зафърлят
паламарки.

Плясват ръце и залавят
хоро вито —
извиха се, изтъпкаха
златно жито...

Дойде пладне, лудо-младо
не почива,
колко свири, толкоз повеч
зле отива:

че се чуе до невести

на реката —
те забравят бухалките
и платната,

та на хоро се залавят
пощурели,
дойде порой и отвлече
платна бели...

Падне вечер, луд гидия
не престава —
на бабите край огнище
мир не дава;

насам, натам — унесат се
в глас далечен;
огън гасне — все зелника
недопечен!“

Криво седи, право съди стар кадия:
„Скоро тука тамбурата, луд гидия.

Де, да видим що е това за свят чудо,
как тъй става старо — младо, младо — лудо.“

Занаглася тамбурата момко млади —
стар кадия по брадата се поглади;

дръпна лудо теловете за налука —
стар кадия кравай мустак позасука;

ей го спрепна, ей го метна изведнъжка —
че се сепна кадиево сърце мъжко;

и непочнал истинската луд гидия —
на юнашки нозе рипна стар кадия:

*сви, изви се чак от подът до тавана! —
паницата с мастилото от дивана*

*и торбите с харзували по стените,
като пилци полетяха из мъглите...*

*„Свири, свири, бог убил те, луд гидия,
божа дарба не заптисва стар кадия!*

*Свири, струвай старо-младо, младо-лудо:
що е божа дарба — то за свят е чудо.“*

ХАРАМИИ — 1

Отдавна гората слана ослани,
ей късна веч есен придодде;
мъгливи, невесели дойдоха дни —
я свивай байрака, войводо!

Низ тъмни усои доволно е веч
немили-недраги що бродим;
полята ни родни са мощне далеч —
време е назад да си ходим.

Не ни проработи туй лято честта,
че лоша сме среща имали...
Пролетес ний бехме най-силната чета,
а най сме малцина остали.

По тъмни усои, по голи скали
мнозина куршума завари —
и ръфат месата им хищни орли,
я вълци, юнашки другари.

А дома за тях е прехвъръкнала вест...
Когато се тамо вестиме,
тъжовните майки в горката им чест
сам бог знае как ще тешиме.

Отдавна веч техните бели власи
е черна чембера обвила,
и люта тъга им сърцето коси...
Чест майчина — чест е немила.

Бащите ни в тъмни тъмници лежат,

кой знае какво са те стали;
у турците роби, неволи търпят
жени и дечица ни мали.

А ний като вълци по нощния мрак
немили, недраги все бродим...
Войводо, я свивай ти кървав байрак,
време е назад да си ходим!

ХАРАМИИ — 2

*Земята тъмна нощ засени.
Три харамии, три ранени
другаря, се едвам крепят
надолу из планински път.*

*В зори стотина в боя бяха —
и само те се отърваха;
един до други те вървят
по стръмния планински път.*

*Превързани са люти рани,
ала по дрехи изподрани
струи от кърви се вият
и капят по планински път.*

*Залюшнат грохна там едина;
в замая другите двамина
отминаха, без да се спрът,
по стръмния планински път.*

*Ръка протегна и пошушна
невнятно другий, и се люшна —
и по очи се повали...Трупът
запречи там планински път.*

*Възпрян, другаря си погледна
последния с усмивка бледна
и рухна — труп върху трупът
сред тесния планински път.*

Души юнашки смърт засени...

*Пристъпват вълци настървени,
отдавна дебнящи в мракът
по върлия планински път.*

ХАРАМИИ — 3

*Грей чуждо слънце в тоя чужди край;
устата жажд, тъга душата трови.
Зловещо дрънкат тежките окови...
Ах, докога ли тоя път ще трай!*

*Ей падна вечер. Грохнали, без мощ
оковите си те едвам влечаха.
В пустинята низамите ги спряха:
ще се ношува тука тая нощ.*

*Един о друг привързаха ги пак
и скоро всички тежък сън обори.
Един от тях очи си не затвори
и бдя за дълго, буден в нощний мрак.*

*Размерний ход на нощния стражар
дочуваше едвам той в тишината,
сегиз-тогиз и звън от железата
на сепнат в съне някой свой другар.*

*А борят го предсънници мечти —
и през мечтите шепот му се стори...
и в полудрямка той очи затвори —
наяве чуден блян му се вести:*

*Со ведър поглед, с усмех на уста,
над него бе се майка му привела,
ръката си на морното му чело
бе сложила и тъй му дума тя:*

„Недей сърце на скърби вдава ти;

край близък е на тежките неволи —
че волята, що бди над хорски воли,
веч иде своята реч да възвести.

Не вечна е световната беда,
нито са вечни рабските окови; —
виж, съмва — времена настават нови!“
И кротко тя целуна го в уста.

Очи откри той, сепнат на часът —
но блянът блян в душата му остана...
На тъмна нощ дошъл бе ден на смяна...
Тъкмяха се другарите за път.

Грей чуждо слънце в тоя чужди край;
устата жажд, тъга душата трови.
Зловецо дрънкат тежките окови...
Ах, докога ли тоя път ще трай!

ЦАР САМУИЛ

„Мир, мир!“ — едногласно военний съвет,
от грозната вест унесвесен,
таз вечер реши... Во походний си плащ
загърнат, над стола надвесен,
оборил бе горда глава Самуил,
в невесели мисли унесен.

Пред тъмний му поглед безкрайно поле
завяно со сняг се разстила —
и труп върху трупи... Свирена е рат
там кръвна коситба косила...
Оръжие сложили, живите в плян
отиват на робско чернило...

Но ето че вестник и морен, и блед
промъкна се в шатра червений;
пристъпи, застана и с нисък поклон
продума към царя смутений:
„Завръщат се, царю, в Беласицки бой
дванайсетте полка пленени!“

И сепна се в мисли унесений цар,
претръпнаха вси воеводи.
А той продължи: „Но завръщат се те
сакати и слепи нероди —
на сто-душ е само оставен от тях
един едноок да ги води.“

И думи на думите грозни в ответ
се царю в сърце отзоваха:
„Излез! Посрещни ги! — Или смелостта

се смръзна в душата ти плаха?“...
Той стана, възлезе на близкия хълм;
след него войводи вървяха.

В полето, загърнато в сняг, там далеч,
чак поглед дето достига,
от глухия стан до смъглени гори,
извива се черна верига —
люлей се, примъква се бавно насам,
и стон до небето се дига.

Могъщия цар, пребледнял като смин,
към тъмната граница южна
се взря и с закана издигна ръка
и нещо нечуто прошушна —
но в миг залюлян, полетя настрана
и наземе възник се люшна...

Притекоха се воеводи завчас —
но царят веч мъртъв лежеше:
по хладни му устни червена тъсма
кръв топла се излек струеше...
А грозно войнишкият стон надалеч
кат песен надгробна ехтеше.

ОРИСИЯ

*Три орисници злокобни,
в полунощний мрак дълбок,
спряха се до златни люлки
при заспалия отрок.*

*Първа рече и нарече:
„Да живее ден за ден,
за живот да му е видно —
от живота отчужден.*

*Сам на себе си омразен
и за другите недраг,
зарад милост да подлага
той ръка от праг на праг.*

*И в съзнание горчиво,
да кълне живота свой,
и себе си и твореца —
нека бъде **БОЖЕК** той!“*

*Втора рече и прирече:
„Пораз да го порази!
Неговий живот да мине
в пот и кървави сълзи.*

*Да не знай в умора отдих,
в люта зима, в летен зной —
не светът да го прехраня,
а светът да храни той!*

До живот в калта притъпкан,

като църв — от църв по-слаб, —
да се гърчи и превива...
Нека той да бъде **РАБ!**“

Третя рече и дорече:
„Ориси за света!
Но беди ли са бедите,
чийто свършек е смъртта?

С вашите ориси нека
на живот да бъде клет...
С моята и след живота —
нека бъде той **ПОЕТ!**

Нека тленна плът изтлее,
а живее дух терзан —
за да има що да хули
жадната за хули сган.“

Рекоха и отлетяха...
А злочестият отрок
заживя — за да изпълни
техния завет жесток.

ЗМЕЙНОВО ЛЮБЕ

*Плахи звездици в небе потъмняха;
рано без време петлите пропяха...
В село се късни прибират жътварки.
Хубава Яна припират другарки:*

*„Яно, каква е таз твоя промяна?
Весела беше за час и засмяна —
що е че ходиш тъй грижна, неволна?
Нещо потайно не би да си болна?“*

*— Болна съм, дружки, зла болест ме бие,
лазят ме тръпки, свеста ми се вие,
вихър се кани, а прязнощ е тъмна...
Кой знай до утре ще ли да осъмна!*

*Ясния месец зад облак потъна;
въхър налетя, дървета прегъна...
Яна низ пътя се бяхти, превива;
като веда е — ни мъртва, ни жива.*

*Около нея в почуди жътварки;
хубава Яна припират другарки:
„Яно, що ходиш, що кършиш ръцете?
Де ти е памет? Що е на сърце ти?“*

*— Свива се сърце и памет се губи...
Дружки, неверници, змейно ме люби.
Пусли остали вси билки чемерни.
Ох, не напусто са облаци черни! —*

Лавнаха псета далеко по двори,

*тъмното небо се надве разтвори —
и стреловита светкавица блясна;
от невиделица трясък се трясна.*

*С трясък рой налетяха стихии:
змееве, змеици с златни кочи —
цялата рода на змея Огняна,
сбрана на сватба по хубава Яна.*

*Свиха, извиха — на вис полетяха.
Миг само плахи жътварки съзряха,
хубава Яна с незнайно си любе
как се зад облаци тъмни загуби.*

ЧУМАВИ

*Една е у майка, на братя седмина,
Петкана девойка напета,
и дойдоха нея да искат Загорци
през девет села от десето.*

*Босилко Радойкин, най-личен Загорец,
допратил е китени свати;
Петкани невян и огърлица бисер,
а майци ѝ похти с позлати.*

*Шестима я братя не вричат, далеко —
и майка сама не пристава...
Най-малък брат Лазар, един само склонен,
потихом ги тъй увещава:*

*„Не връщайте, майко: такъва късмет се
не всякога пада на сгода;
Босилко е личен и ударен момък,
из първи от първа е рода.*

*Дали му се лесно доброто намира,
доброто и харното име?
За връщане лесно — но вижте отпосле
сами да не се пишманиме.*

*Далеко бил уж — това да е грижа!
Та ние сме братя седмина;
наред по веднъж да ѝ идем на гости —
и седем са пъти в година!“*

Полъга се стара Петканина майка,

несговорни братя склониха.
Неделя бе днеска, през горна неделя
Петкана девойка жениха...

И дома се върнаха весели братя
от сестрина сватба в Загоре:
но щом сете върнаха, черната чума
сполетя ги в бащино дворе.

И всички тя в гроба без време отвлече,
сал стара им майка пожали —
да има гробове им кой да спохожда,
свещица за мъртви да пали.

Осъмваше утром горката им майка
и вечер замръкваше тамо,
от гроб на гроб ходи, нарича и плаче —
ден минва в наричане само.

Гробове им черни реди и полива,
обкича с босил и върбина.
И само отминва Лазаря гроба,
и Лазаря люто проклина:

„О, бог да даде нестопен да останеш!
Дух бродник духът ти да стане...
Че ти ме подстори, без време да женим
в далечно Загоре Петкана.

Та няма днес кой в непосилна неволя
тъга от сърце да развърне...
О, милост за тебе от бога да няма,
лице той от теб да отвърне!“

И Лазарю вече докрай се додея
от майчини клетви зловоли,
от майчини думи и тежки и грозни...

И той се на бога примоли:

*„О, чуеш ли, боже, от ден на ден стават
по-грозни, горчиви наветви,
и сякаше змии се впиват дълбоко
в сърцето ми майчини клетви.*

*Стори, пристиори ми от шарен кръст плоска,
кон добър от дървено ложе,
ошел бих, довел бих от пусто Загоре,
Петкана при майка си, боже!“*

*И стори се чудо — чу господ молбата
и тесния гроб се разтвори.
И яхна си Лазар припряната коня —
потегли направо в Загоре.*

*Премина край девет села и отби се
в десетото, Каменна Чука,
там право се спря на Петканини порти
и тихо на порти почука.*

*„Стани, поемни от ръцете ми плоска
и хайде со мене Петкано,
че седем сме сватби подигнали — дойдох
на весели сватби с покана!“*

*Излезе Петкана, та брата посрещна,
ръка му цалуна, и тръпна,
подникна го мълком под вежди и тъй му
сподавени думи пошъпна.*

*„Защо ти са, братко, тъй жълти ръцете
и образа синкав, подпухнал?
Болял ли си болест невярна, че тъй ти
миришеш на пръст, на подмухнал?“*

„От болест не ще е... Но къщи сме седем
подигнали, сестро, туй лято;
на пръст аз доганям, че ред ми се падна
самси да префърлям земята.“

Петкана се върна, стъкми, премени се
со нова за сватба премяна —
и тръгнаха. Ето, откакто на път са,
ден мина и други настана.

Ей майчино село далеч се съзира;
през валог навлизат в лозята;
в почуда озърна се плахо Петкана
и с думи изви се към брата:

„Мина виноберма и всички лозя са
обрани и вече прибрани,
а нашите, братко, какво още чакат?
Виж, ронят ги черните врани!“

„Лозята ги дадохме ние пролетес
на изпол, че много ни бяха;
неволя слетя изполци другоселци —
лозята небрани остаха!“

Ей дойдоха близо до самото село;
край село широки ливади.
И още по-плахо, изново се брату
Петкана тогава обади:

„Веч късна е есен, коситба се мина,
вей острия вятър есенни.
Прибрани са хорски ливади — защо ли
сал нашите стоят некосени?“

„Пролетес отидоха в Добруджа пуста
вси братя на кяр цялолетен —

самси не можях да сколасам навреме,
от болест невярна сполетен.“

„А къщите как ги сколесахте?“ Лазар
наведе посърнало чело:
„За къщите, сестро, не питай: ще видиш,
когато пристигнеме в село!“

Вървят те през селото... И смаяни люде
изглеждат ги в страх мълчеливо —
и бягат... Настръхнали псета по двори
баучат и грозно, и диво.

Ей старата църква само посред село,
со бял зид висок обградена;
изтракаха порти — излезе стария
со черен чембер прибрадена.

Пристъпи през прага и очи подигна,
но смръзната тамо застана —
юздата изпусна неволно и в ужас
към брата възви се Петкана.

Но зърна пред нея как той се превърна
на чад — и невидим изчезна...
Кат гръмната мигом в почуди, Петкана
не сети от коня как слезна.

Към майката щерка, към щерката майка
се спуснаха виком веднага —
со плач сете живи пригърнаха двете;
и паднаха мъртви пред прага.

CIS MOLL

*So pocht das Schicksal an die
Pforte.*

Beethove

n

*Отмахна той завесите и тихо
застана пред отворений прозорец.
Таинствена и чудна лятна нощ
полухваше с дихание си морно
и лееха над сънний мир приветно
сияние рой трепетни звездици;
невнятен говор водеха със тях
в градината събудените ветки.
Нощта бе ясна, но злокобен мрак
се сбираше Бетховену в душата —
и той кръз него нищо не съзре.*

*И тихо пак отдръпна се назад,
през стаята премина и замислен
той седна пред отворений роял...
Разсипаха се звуци бурен вихър
и трепнаха прекъснати. Ръце
отпусна той и смъртно бледен лик
безпомощно обори на гърди.
И в мрачния му ум злокобни мисли
се зароиха, сепнати за миг,
тъй както искри изпод пепелта*

на току-що разровена жарава:

— За мене всичко свършено е вече!
Слепецът няма слънцето да види.
Във безпросветна нощ залутан, само
живее той — да чувства адский ужас
на туй, що е загубил безвъзвратно.

Слепец! За мен залязоха навеки
на слънцето лучите — с звуковете
на музиката... А едни, едни
те даваха живот на моя дух
и светлина на гордите ми чувства.
Аз доживях самичък да се видя
мъртвец приживе. Другите живеят
с живота на творенията мои —
и само ази зарад тях съм глух.
И призракът на мойта чест жестока
ме неотстъпно навсяде преследва
със своя злобен и ужасен смях:
„Творецът на хармонията — глух!“
Душа жаднее за покой — покой
във гроба — на чиито двери няма
съдбата ни да хлопа, ни зове!

Витаеше веч сянката на смърт
над него и облъкна го със мраз.
Но геният, хранител на душата,
отблъсна властно удара... Бетховен
чело подъе и през прозореца стрелна
навъсен поглед в звездни небеса.
— Покоят е тъй близо!... За такъв ли
покой жадней сърцето? Избавление!
В смъртта покой?! Дали не малодушье
за него с своя милкав глас ми шепне?...
Де гордото съзнание — че грей
величие в човешката неволя?!

Сляп бил си ти! И Омир бил е сляп;
но в слепота от хилядите зрящи
едничък само той е виждал ясно...
Не из очите погледът излиза,
а на душата из Света Светих.

И аз оттамо чувствам дивен ек!
То стон ли е на хаоса душевен?
Свещен ли плач на бедното сърце?
Или е трепет то на оцъ незнайни,
но горди мисли, зародени в мрака,
що божий пръст на нов насочва път?...

Не! Не! Живее всемогъщият дух —
а с него аз в изкуството живея...
И загубата на единия слух
нелесно тъй убива идеалът,
когато него **Висшият Слук** поддържа!
Аз чувствам чрез него буйния пулс
на общия живот на естеството —
не той ли бие в моето сърце?
То не от туй ли страда тъй жестоко?
В страданьето е неговия живот!
И само в него ази ще намеря
за нови чувства нови звукове —
изкуството чрез тях да обновя...

Таз висота достигна, възродена
в велика скръб, великата душа.

В полета горд на възбленуван блян
унесен, той сафърленото свое
творение отново залови —
и се забрави, и забрави всичко...
В хармония и дивна, и надвластна
се сбориха и сляха звукове,

метежен рой подир метежен рой,
като пожарни пламъци. От тях
на беззаветност знойний дъх повея...
А смъртните окови, що душата
тъй гордо бе зафърлила, звънтяха
болезнено, като отъек на буря,
и нейде си замираха далеч...
В нестройний строй на тоя химън горд
диханието на покой възвишен
трепереше — покой на дух възмогат.

И в своята забрава той не спази
как влезе тихо в стаята един
от младите му ученици; сепнат
от звуковете бурни на рояла,
зад него той застава... И ужасни
в главата му се мисли зароиха:
„Рикание на гладен лъв в пустиня
в тез звукове ехти. Отде те идат?
Това не е ли изблик на безумье?
Или той с своята глухота изгуби
и паметта за формата и строя?
Безумецът, дали не възмечтава
да заглуши светът — и нов закон
да тури за хармонията той?!“

А между туй, съзнанието тайно
мълвече на Бетховена в душата:
„Ти на съдбата няма що да робщеш.
Ти имаш свой особен дял... Ти сне
от небесата пламък Прометеев
да го запалиш в хорските сърца
и възгорени, да ги възвисиш.
И в тях сърца, един през векове,
ти ще живееш безсмъртен в смъртний мир.“

КЪСМЕТ

*Когато господ-бог привърши в небесата
небесни записи, той слезе на земята
и съзова по свят що имаше роди,
световния късмет да им разпореи.*

*Застана Турчина пред него първо тамо —
на сърмошит чепкен ръкавите зад рамо —
и стори темане. „Най-първи се вести,
продума господ-бог — какво желаеш ти?“*

*— Аллах — отвърна той, — дай мене Агалъка!
Да владам, знаеш сам, това ми е най-сръка.
Но воля твоя пак — каквото кажеш ти:
човек върши туй, Аллах що отреди!*

*„Да бъде!“ — рече бог... А ей че се задава
безочливия Грък: пред бога той застава,
като че не пред бог, ами пред свой ортак —
засукал на кравай чак до уши мустак.*

*— О Кириос, дари на мене Агалъка —
избърболеска той; — ти знаеш не за мъка
е Гърка Грък роден... Късмет според човек!
А пък поминъка со Агалък е лек.*

*„Да — каза бог, — но виж, че Турчина превари
и зе го. Избери ти дар от други дари.“
— Когато е така, дай мене **Хитростта**:
и с нея видя щем да минем на света!*

„Да бъде!“ — рече бог... А още недорекъл,

ей чорлавий Еврей се прязглава затекъл,
с брада до пояс чак, и блед и запъхтян,
отмеря отдалеч метан подир метан.

— Дай мене, Яхова, каквото ми се пада!
На верния си раб дай малката награда —
дай Агалъка мен... Мерак ми е това...
И с малкото съм аз доволен, Яхова!

„Ей, Агалъка го отнесе веч Агата,
следнего Гърка пък отиде с Хитрината —
остава...“ — Яхова, **Парата** дай тогаз!
И с най-нищожното съм пак доволен аз.

„Да бъде!“ — рече бог... А ето низ баиря
и Българина се задава най-подиря,
нехайно замотал един през други крак,
над вежди рунтави нахлупил сив калпак.

Дохожда, спира се и все се пак втелесва,
и гузно по тила с два пръста се почесва:
— Дойдох ти, господи, да ме даруваш с дар —
дари ми Агалъка... да бъда господар...

„Де беше по-напред? Раздяла вече стана
и зарад теб сега един късмет остана.“
— Прощавай, господи, по пътя закъснях:
па малко и таквоз... на път се поуспах.

Царвули нали е, изсъхнаха по жегата,
та да покиснат ги изух, да ми не стегат,
а пуста дрямка... На че там съм и заспал.
„Затуй ще мъкнеш ти сега такава хал! —

отвърна господ-бог: — Такъв ти е късметя!
Кисни цървулите! И таз, що те сполетя,
ти подир ралото влачи я чак до гроб...

Земята работи — и неи бъди роб!“

ПОЕТ

*С оръжие в ръка бе заловен
той на Балкана и пред съд доведен.
Последен изпит беше него ден,
и неговия отговор последен.*

*„Вий питате какъв съм! Втори път,
чесъм поет ви вече отговарям.
Защо въстанах? — казах пред съдът,
но питате и аз ви пак повтарям:*

*Обичам аз полето, сладкий дъх
на неговите рожбици, цветята —
и привечер кога ги милва лъх,
и сутринта окъпани в росата.*

*Щом цъфнеха напролет те, при тях
от юг им птички идваха на гости.
Аз от дете с тез птички другарях,
че дивни бяха песните им прости.*

*Свободни песни... не като онез,
каквито ази пеях — и каквито
сте и от други чували до днес;
то бяха песни от сърце честито —*

*сърце свободно, сгряно от лучът
на божие то животворно слънце,
и во което песните растът,
като в поле посеяното зрънце.*

Такова слънце в моето сърце

*не грееше: — то в мрачина бе клето...
И ази грабнах пушката в ръце
да извоювам слънце за сърцето.*

*Та песните, които то роди,
на радост рожби, радости да сеят.
Поета — тъй небото отреди —
да пей, свободни птички както пеят...“*

** * **

*Присъдата бе смърт. На другий ден,
преди зори, обесиха поета.
Ръмеше дъжд и вятъра студен
като въздишка стенеше в полето.*

*И неми бяха влажните листа
там на липата, дето той издъхна...
Откакто на бесило стана тя,
там песента на птичките заглъхна.*

СЪРЦЕ НА СЪРЦАТА

O love, I am not but love.

Shelley

*Алпийските вършини с леден поглед
намръщено се взират към Лагорн,
о чийто цветни брегове морето
се гали и со ромон тих им шепне
най-свидните си блянове, родени
в таинствените негови недра.
Вей тих вечерник, песен насамотен
рибар отнейде с себе си понесъл;
а надалеч, към дрезгавия запад
разпръснати, рой бели ветрила,
подобно леки пеперуди, тънат
на небосклона в огнените скути.*

*По стръмний бряг дружина чужденци
се спущаха, подзели буйна разпря.
Един от тях, комуто во очите
бе сякаше огледано небото,
към другите извърнат проговори:
„О, вярвайте, честит е само онзи,
сърцето на когото е олтар,
де пламъка на истината грей —
и осветлява разумът.“ През реч
преварил, други се обади там:
— Блян на поета! Истината в него*

е враг на всяка истина в живота.
Во истини що из сърце изхождат,
намит щастъе и наслада само
на мисълта безкръвните аскети...
Бъди Монблан! На висини възмогат,
обвий се с лед и с леден поглед гледай,
това под тебе в мрака що гъмжи. —
Но, в него взрян, ръка подигна Шелли —
на горди думи с по-горд отговор:
„Монблан да бъда? Съм! Но друг съм аз.
На слънцето лучите, чойто чело
що милват — искам с отблеска им аз
да стопля туй, което смръзва той!...
Туй който иска, нека дойде с мен.
Към всякой връх по стръмен път се ходи
и не една въздишка, не едно
натякване водача ще да чуе,
от пътници, по него що вървят;
но що от туй? Exselsior! Сами
те благодарствен поглед ще обърнат
към тебе — с теб на висини възйети.“

Сияеше во модрия му поглед
таинствена и строга мощ. Безмълвно
другарите вървяха подир него,
залисани от гордия му порив.
Невидимия дух на вдъхновение,
челото му засенил, с горд възторг
говореше през неговите устни:

„От суетните — суетна присъда!
Присъда друга има: който сам
е себе си постигнал, той живее
во вечността и малко ще да знай,
какво ще каже времето за него.
И нека ви не плаши мисълта,
че бъдещето ще повтори пак

лъжите, неразбраницините вети.
Со смъртните и смъртното умира.
Туй що на Лета тъмните вълни
погълнат, няма да се върне вече
со своя рев живота да смути.
Век подир века в пъстра върволица
ще се изнизват, нищо от предишния
в послешния без повтора да намери...

О, не! На дните в безконечния ход,
едно, едно ще се повтори пак —
към **светлина** възвишения купнеж,
към **висшето** стремленията чисти
и гордий, властен жад за **идеал**!
Ще се повтори онова, което,
в световните промени непроменно,
е будило в човека човека
и смисъл му е давало в живота.

Честит е тоз избраник, чийто дух,
като ковчегът Ноев, пренесе
от прежния свят в послешния онова,
което е в промени непроменно.
Той подир смърт от себе си оставя
най-чистото, най-хубавото — жица
от царството на сенките безплътни,
която ще го свързва с тоя мир.“
Те бяха слезли на самия бряг,
там, дето ги възчакваше готова,
люляна тихо над вълните лодка.
Во дрезгавата далнина небото,
с вечерния си лазурно-тъмен плащ,
застилаше заспалото море,
като сестра заспалия си брат.
При сетнята раздяла се обърна
пък друг сега и тихо проговори:

— Небесен блян на земен син. Не всякой
тъй над света, извърнат от света,
високо би можал да се възмогне. —
На рамото му сложи с горд замах
ръката си, и тъй отвърна Шелли:
„Домогвай се до себе си — и възмогнат
ще бъдеш ти на тази висота!
Грей божий плам на всякого в душата
и му целта висока осветлява.
Не се възпирай; дето простий смъртен
смутен се спира — там хероя почва.“

Во лодката се отделиха трима.
Под равний мах на леките весла
тя тихо се понесе по морето;
и галяха я тъмните вълни,
тъй както галят блянове високи
тям поверений, с тях възвисен дух.
Другарите, там спрени на брегът,
изпращаха им сетньо сбогом, шапки
размахали в издигнати ръце —
докле се татък лодката от поглед
в дрезгавината вечерна изгуби.

* * *

Тъмней нощта. В възшебна тишина
спят небесата, слени с долний мир;
и глухий шум на тъмните вълни
един сред тая тишина говори —
на бездната со говора злокобен.
Кат блянове на всесветовен сън,
блестят и гаснат ясните звезди,
огледани во бездната лазурна.

Попътний вятър лодката влече.

Безшум се плъзгат пуснати весла
и тримата другари, в разговор
унесени, нехайно там седяха,
без да съгледат облаците бурни,
на буйна рат подобни, как прииждат
и сбират се и трупат в небесата.

Възлегнат на кърмилото един
с въздъх към Шелли се така обърна:
— Да; да не бяхме слаби! А защо,
с това съзнание, оцений се рвем
да бъдем силни? Де е тази сила,
що би могла и нази да окрили?
„Тя в нас е! Бягай в себе си — живеј
в сърцето, като жрец в свещений храм,
и твоя дух ще бъде окрилен!“

— Утопия това е, Шелли. —

„Утопия! И тъй да е — в живота
утопиите само дават цел
и човека во човека раждат.
Утопии сърцето възродяват,
превръщат го на рай цветущ, където
мирът върховен свива свойто гнездо...
Към идеала поглед възведи —
не на умът, а на сърцето рожба —
и знай, че той едничък е надежден
компас в ревят на бурите световни.
Тоз, който само с ум на тоя свят живеј
е жив мъртвец; и чужди са за него
и радости и сълзи на живота, —
защото няма той човешко чувство,
защото нему чужд е дух човешки!...

Що значи твоя страх, другарю мой?
Къде си тъмен поглед устремил?

Утопията проникни — и страх
не ще намери твоето сърце!“

— Над нас се вие буря! Или ти,
унесен в своя блян, не виждаш нищо?
Не бъдеще сънувано пред нас е —
со мрачен поглед дебне ни смъртта! —
Но го прекъсна Шели, поглед сам
към облачните небеса възйел:
„През мрак и бура плавам с песен аз
и нищо ми сърцето не смущава!
На идеала фарът грей: кърмчия
е любовта ми — дете и да съм,
знам, ще изляза на честитий бряг!...

Честитий бряг са бъдащите дни.
Световните промени и несгоди
ще мина аз — и няма те да хвърлят
в сърцето ми отсянка... Никой вихър
свещений плам на идеала няма
да угаси — от божий дух е искра
той: божий дух, из мрака битието
що е извикал — в светлина живот
да заживей... Другарю, то е блян,
утопия — нали? Та нека бъде!
Во знойната пустиня на живота,
където всичко крей и мре, от билка
най-дребна, до сърцето човешко, —
живителна роса е тя, която
запазва всичко в дивната му свежест.
Пустиня е сърце без идеал:
едничкий верен страж на любовта —
а тя, и само тя, е на човека
призванието висше на света.“

И бесен вихърсе над тях изви;
като че звяр, изтръгнат от вериги,

се хвърли той над тъмните вълни
и гис бесът си зарази. Раззина
зловеца паст настръхналата бездна,
и оглуши тя с дивия си рев
вселената... То беше мимолетен
въртеж на бура ненадейна. Скоро
премина той, и всичко пак утихна.
Пак трепнаха звезди на небесата.
Но мятаха се още все вълните
и тласкаха там лодката разбита:
ту мигновено в зиналата паст
на бездната низвъргната летеше,
ту навъзбог възйемаше се тя —
и носеха я стръвните вълни
към бреговете на незнаен край.

* * *

Пак бяха сбрани всичкиту другари
на морский бряг. И сбрани бяха те
пак да изпращат Шели — но сега
за сетен път — на път към вечността.

Морето бе на пясъчния бряг
изхвърлило избраната си жертва: —
на ниска клادا сложен, буен плам
обгръщаше останките му смъртни.

В дълбока скръб, безмълвно там стояха
другарите, унесени през мисли
во онзи мир, во който през живот
бе погледа му вдъхновен обърнат.
Амфора во ръка еди издигнал,
от час на час обливаше мъртвеца
со благовонно вино — и подзети
отново жадно пламнали езици

обжегваха безжизнения труп...

От вятъра отвяван, към морето
се черний дим разстилаше полека...
Огънят свърши своята отреда —
на пясъка лежеше супа пепел
с петна червено-тъмни; тук-таме
береяха се кости.

Изведнъж
към пепелта един се спусна бързо
и грабна из жаравата гореща
опазен къс от трупа. Разтреперан
издигна той ръка си обгорена —
трептеше там сърцето на поета.

На гробищата протестантски в Рим,
при урната на Цестия, лежат
сърцето и световний прах на Шелли.
Сребрист ямин над гроба му расте,
и пази сянка с тъмните си листи
над мряморната плоча с златен надпис
Cor cordium — Сърцето на сърцата.
— Не е смъртта за него смърт. Пренесен
в друг мир, живеи той в нашите сърца
и пази там, като весталка, чистий
вълшебен плам на вечната любов.

РАЛИЦА

Като оназ вечерница в небото,
една бе в село Ралица девойка,
и цяло село лудо бе по нея.
Сиротно чедо беше тя. Отколя
замина нейний татко по гурбет —
замина и ни вест, ни кост от него;
а майка ѝ отведоха с дене
кахъри в гроба. Ралица остана
при леля си, като свое чедо
я тя отгледа — гърлицата както
отглежда своя рожба, докато
се на крила самичка тя възмогне.
От Бешбунар ли с пълни бели менци
тя привечер се връщаше с другарки,
спреваряха се кой през кой вода
да ѝ напий; а в празник на хоро,
кой не луди до нея да се хване? —
Че модрия ѝ поглед бе западнал,
като мъгла, на всички на душата
и мислите им все около нея
се вияха, кат сърмений колан
о кръшната ѝ тънка половина...
„Блазе ѝ с хубост“ — казваха едни.
„Блазе, комуто на честта се падне“ —
обаждаха се други. А с глава
посвиваха пък трети, век живели,
свят опознали — шепнейки изниско:
„Блазе ѝ... Ех, кабил ни край не е
на хубаво да води тая хубост.“
За Ралица залиташе най-вече
Стоичко Влаха, заможен и личен

ерген, един на майка и баща.
Но ней сърцето беше дало вест
и тегнеше душата ѝ към други;
примамили я бяха со дене
на Ива Бойкин ваклите очи
и думите му благи, като ранна
роса при пролет. Вреди ли невреда,
че сиромаш е Иво!... Двама лика
и прилика, един за друг родени —
един у друг zalюбени не чудом.
Той беше строен явор столоват,
тя тънка, вита, кършена лоза:
лоза се окол явора обви —
около Ива Ралица девойка!

Кръстовден мина. По поля и дома
се работа привършваха. Ей острий
горняк повя: гората пожелтя;
напуснати, посърнаха полята.

У Ралица ходиха китни свати.
И чу се вест низ селото, че наскоро
ще е и сватба. Дружки и недружки
у Ралица на добър час вървяха;
и всички тя посрещаше засмяна,
и тънки дари стелеше пред тях,
и охолно разправяше на всички,
що ѝ лежеше драго на сърце.
Сърце прелива, като пълна чаша.
У лелини ѝ дворове широки
като че слънце грееше — и всички,
що Ралица споходиха, оттам
излазяха, като че ли и тях
да бе огряло слънце...

Ала слънце,
що за едни тъй драголюбно грей,
на други мрак сгъстява на душата.

И мрак обзе душата на Стоичка.
Ни сън за него имаше, ни отдих;
и скиташе се все навъсен той,
на целий свят като че гневен. Вред
той Ралица все дебнеше да срещне.
Ей привечер веднъж му падна сгода
на Бешбунар. Той излеком пристъпи
и се запря зад чучура — когато,
приведена над поставът, сама
там Ралица си писаните стомни
изплакваше. Тя втора стомна сложи
под чучурчето — първата, веч пълна,
изправи се да сложи отстрана —
и тъй застана в миг, като вкопана.
Обади се тогаз оттам Стоичко:
„Отколя търся sluка да ти дам
скъп армаган — огърлица рубета,
а, Ралице?...“ И тутакси извади
из пазвата си златен наниз той
и го подаде. Очи не възведе
да го погледне пребледняла тя
и не пророни, слисана, ни дума.
„Наречени са те за теб“ — отново,
пристъпвайки към нея, той повтори.
— Не всичко, мен наречено, за мен е! —
отвърна тихо Ралица и сегна
препълнената стомна да отнеме.
Ръката ѝ тогава залови
и я устреля с тъмен поглед той,
и троснато отново тъй подзе:
„За теб така... така ли е за мен?
На мене е обречено сърце ти:
то ще е мое — или ничие!“
— Пусни!... Сърцето силом се не зема.
Не е то пита, то се не ломи! —
извика тя — изви се, отърва се
и спусна се набързо низ брега.

След нея дълго, дълго гледа той
и недобър гореше плам в очи му.
И паметта му мисли зли обзеха.
Зашло бе вече слънце и бързом
вечерни сенки падаха... Въз бряг
възпиреха отдолу закъснели
за Бешбунар девойки и далеч
разпръскваше се охолний им смях.
Из друг път сви Стоичко и полека
към село се упъти.

Много дни

се оттогава минаха — и много
неща през тия много дни. Ей вече
великденските пости превалиха;
разтикваше се зимата. И всичко
миришеше на млада пролет... Само
мъглива есен гнездеше се още
в душата на Стоичко Влаха, че
отдавна вече Ралица и Иво —
мъж и жена — живеяха честито.

Зовеше я той „мое пиле“, поглед
от нея не отвождайки, като
от свое скъпо, ненагледно благо.
И не смъгли му щастиято нищо —
ни думите на Ралица, когато
тя за Стоичко всичко му разправи,
ни тъмний негов поглед, изпод вежди
при всяка среща мятан неприветно.
А радостта на Ивовата майка
ни споделил би никой, ни постигнал.
И всякой гост у Ралица бе драг
и радушно причакан гост. На всички,
кой знае как, усмивката ѝ крехка
допадаше — тъй ведрата зорница
допада на стопани ранобудни:
не е ли тя на ясни дни благ вестник?

Ех, хубава усмивка беше тя...

И с таз усмивка, привечер веднъж,
говореше невястата на Ива,
приседнала край огъня до него:
— Защо ли се забави майка тъй?...
Довчас ще втаса хляба и зарана
ще имаш топъл за в гората. Ранко
нал ще излезеш? „Ранко, мое пиле;
не ще ли ти се ранко да изляза?“ —
отвърна той, с усмивка дяволита
като към нея се изви. — Пък ти!
То вече — каза тя и причерви се
свенливо. Двама млъкнаха завчас.
На огъня притури съчки тя,
а той се взря в камината нагоре.
А вихъра, като пътник закъснял,
на прозорците блъскаше, виеше
и свиреше през ниския комин.
Стояха дълго мълком те така
и този път пръв Иво се обади:
„У батеве останала е майка;
ще трябва да се иде, че навън
я чуй каква е хала разбесняла.“
— Пред вратнята завяло ѝ до коляно —
се Ралица обади, веч когато
отвори той вратата да излезе.
Но той не чу, набързо дръпнал пак
да я затвори — че го сипна буйна
виелица в очите, шепи сняг
от стрехи нейде сграбил и вкъщи
да се премъкне хукнала несвястно.
Не задържа тя Ива. С сръчен мах
от себе си отърси той снегът
и възкриви към хлява, по-напред
воловете да понагледа пътем.
„Я гледай, чак и вратнята разтворил!“

— Затрупай я с трупа си! — троснат глас
до него се обади — и докле
да се досети Иво, лют ханджар
се вби в гърди му — дигна той ръка,
изохка и се люшна на земята.
И повторно в гърди му кат вби
ханджара, викна стръвния убиец:
— Мене нейни думи — тебе моя нож!
Сърцето, що се не ломи, за мене
ще да е цяло! — и прескокна той
през трупа и изчезна в тъмнината,
зловещо дете вихъра виеше.
Нощта погълна глухий стон на Ива;
а като че ли слаб, едва досетен
ек и сърцето Ралица досегна —
неясен ек и несъзнан, тъй както
в гората гръм далечен от ловец
на птичка се в сърцето отзовава;
за миг се тя послуша и отново
я мисълта за утре пак обзе.

Седеше тя прибрана тамо в къта,
край огъня, когато се почука
на прозорчето излек. Скокна тя
и вратнята отвори. — „Добър вечер,
невесто Ралко. Мала пък вихрушка! —
бързом издума старата, чембер
като отви и го от сняг отърси. —
Ха затвори, че фтичето ще фръкне!“
— Не е ли Иво отподире? — „Иво?
Къде се е по таз вихрушка дявал?“
И ней разправи Ралица, и плахо
погледна я. „Ей, някъде по път
ще бъдем се разминали“ — изниско
ней старата отвърна и повтори:
„Отдавна ли излезе.“ — Не, отскоро. —
Спогледаха се мълком те — и мълком

край огъня приседнаха да чакат...
Полека-лека вятърът утихна;
и рядко само чуваха се бързи,
отвън из пътя, стъпки и далеч
заглъхваха; а тропота от тях
за дълго се отйекваше в сърца им.
И нещо тежко, тъмно се полека
възйемаше и таеше в душа им,
като на лято дъжд, кога в полето
лежат вън златни снопи неприбрани.
Тъй мина час и друг, а все нема
очаквания от тях да се завърне...
И наведнъж — поджегна ли ги мисъл
нечакана? — те скокнаха и двете
и литнаха на потръс. Пред вратата
те зърнаха полузавени стъпки
и като че ли нещо ги повлече
нататък, закривиха... В тъмнината,
зад зиналите вратни на обора,
на трупа Ивов Ралица се спреша
и с вик върху му падна во несвяст.
Далеч и близо в глъхналата нощ
разляяха се псета... Глъч се дигна;
и стекоха се облични съседи
на писъка у Ивови. Блещукна
фенерче сред навалищата — слабо
огрее то прегърчения труп,
зад прага възник повален, с широко
изцъклен безжизнени очи —
и него с писък прегръщаха жените.
Отнесоха съседи Ива вкъщи,
а сутринта отнесоха го свои
на гробищата, в вечната му къща.
Пожалиха за чуждо чужди хора;
пожалиха за Ралица, за Ива,
окаяха и старата му майка,
погаткаха „каби?“ и „кой ще бъде?“

на скоро и забравиха. Една
не го забрави старата му майка
и наскоро, при пролет, се помина.
При синов гроб отвори се и майчин.
Един до друг те легнаха в земята —
и на сърцето Ралици. Злочеста,
една за двама остана да жали,
на гробовете им да реди.

Начесто
западнаше ѝ мисъл за Стоичка;
западнаше ѝ: „Божичко, нима!?“
И морници побиваха я хладни.
(А сам Стоичко, заради когото
и хората пошушноваха нещо,
след Ивовата смърт, на два-три пъти
се по кръчмите мярна — и без вест
подир това на някъде забягна.)
През сълзи тя не видя пролетта,
в тъга не сети лятото как мина
и дойде есен. Есента доби тя
момчана рожба — радостна сълза
во пороя на скърбите ѝ падна.

Дни минаха и много мина с тях.
Тъй както свива модрия седянка
цветец, когато слънцето залезе,
и тъй сърцето Ралица се сви,
прибрало спомен скъп за ясни дни...
Живей сиротно с своето сираче
живот неволен тя сега. Радей
по чужди къщи, бѣхти се весден,
и прязнощ я над хурката заваря.
Но в ваклите очи на своята рожба,
когато се тя вгледа и познай
в тях Ива — до сърце си го притисне,
и пак оная хубава усмивка
на устните ѝ цѣфва, от живота

ненадломена — с несломено сърце.

КОЛЕДАРИ

ПРОЛОГ

*Рог изви над върховете снежни
ясен месец, подранил в небето.
Глъхнали са в сън поля безбрежни
само будно още бди селото —
дим се вий на стълпи из комини.*

*Песни, шум по улици се счуват;
гости ходят, гости се посрещат.
Домакини свят обичай чуват —
Бъдни вечер бъден празник срещат,
с буйно пламнал бъдник на камини.*

* * *

*Низ-по село скупом ходят
китни млади коледари —
сиромаси и боляри
с благовестъе да споходят,
и наспроти празник честни
да им пеят драги песни.*

*Начело им станеника,
той ги стани, той ги води:
не току-така на сгоди,
а където е прилика —
и където подобава
с песни да се слави слава!*

Хор

„В дясна ръка с китка вита
гости идат на честито:
тежки порти отворете,
благовестци пиремете!“

Ей приветно портите разтваря
за посреци домакия веща.
А на прага къщен ги посреща
стар стопанин и тям отговаря.

„Добре дошле, добре дошле,
многожелани гости,
предвестници на благи дни
и край на дълги пости!“

Хор

Преко поле,
преко долъе
ний летиме —
да вестиме
дни честити
именитий
станенину,
господину!

Първа зареда

Подранил стопан в поле да иди,
лозя и ниви сам да обиди.

Помисли благи — среща му блага:
сам свети Йован, с златна тояга!

— Добра ти среща, свети Йоване! —
„Дал ти бог добро, честни стопане!

Минах, поминах лозя и ниви:
ръжста класиста коню до гриви,

до шарен пояс бяла пшеница,
гроздове тежки греят — жълтица!

Стопанска грижа и труд усилен —
тям за награда и дар обилен

от божии ръце в твои да влезе:
за по курбани, за по трапези,

моми и момци за по венчене,
внуци честити за по кръщене —

тъй да се честно име спомина,
от рода в рода, чак до амина.“

Хор

„Пълна къща — пълен кош!“
— Мятай, момне, шарен пош!
Дар от сърце кой що може. —
„Честит да е празник божии!“

Отдели се от другари
бърза коледарка спретна —
шарения пош праметна
стар стопанину през рамо...
Името му и честта му
пак запяват коледари.

Хор

Расна дръво столовито,
грановито:
корен в сърце на земята;
върх извило в небесата!

Корен — синове отбрани;
а невести — китки грани;
внуци мили —
вършки в небеса избили!

Шум и глъч. Стопанин стари
шарен пош от рамо сема,
но преди на коледари
той да го повърне с дари,
хорът песен пак подзема.

Втора зареда

Тъмни ноще се пробуди
мило внуче соколово;
баба му се чудом чуди
как да го приспи изново.

— Нани, нанкай, рожбо мила,
мало внуче, мал гидия!...
Майка ти е сън заспала —
от сън сладък не буди я!

Баба ти, с зори ранила,
дълга пътя ще пътува —
чак до Божи гроба. Мила
божа майка да я чува!

Та оттам света хаджийка
да се върне с армагани:
тебе златен кръст на шийка,
на герданче от мерджани;

стари дяду броеници,
татку свилен пояс дивни,
майци наниз от жъртици,
лели рало златни гривни;

на комшии по махлата
много здраве со колата
света вода от Йордана —
от Христа ѝ свети Йована!

Първа зареда

Домакин за дом радей,
домакия дома шета —
тъй полека-лека крета
дом, докле захубавей.

Дом докле захубавей,
току-виж, угасне младост...
Но пък идва друга радост,
друго слънце дом огрей.

Друго слънце дом огрей —
въртокъщна млада булка...
А во къта, в златна люлка
златно внуче се засмей!

Хор

Ой хайде, хайде, стара ле майко,
свекърво —
що радост има, стара ле майко,
тепърво!

Кахъри, грижи, стара ле майко,
досега —

отсега драгост, стара ле майко,
до века!

Стара майка, домакиня,
още не дарила дари —
и запяха коледари
на **невеста** пръвескиня.

Първа зареда

Млад гурбетчия, по-млад стопанин,
грижен ми ходи в пуста чужбина.
Него запитват тихом дружина:
— Що ти ѝ насърце, грижен акранин?

„Двойна неволя, верни другари:
грижа на сърце, аман на душа —
гори едното, друго задуша —
вихром се вдигат спомени стари!

Сръце примира, памет се губи;
младост нерадост в пуста чужбина —
млада дружина,
грижа за чедо — аман за любе!“

— Ой, махни, махни кахъри люти,
ти, млад другарин, недей се вайка:
мило е любе при стара майка,
грижено чедо в майчини скути.

Много се мина, малко остана;
утре ще литнат нагоре птички —
вест допрати им ти с лястовички,
че ще се върнеш при пролет ранна.

Тежка версия весе е сбрана
и армагани лежат с товари...

Чакам другари. —
Много се мина, малко остана!

А невяста в ръце зела
мъжка рожба, първо чедо,
ником е чело привела,
сълзи рони до два реда.

Стара майка се притече,
а по нея и момата,
да раздумват с благи речи
кахърите на душата.

Съгледаха коледари,
съгледаха и подзеха
друга песен, со намяри
да ѝ бъде за утеха.

Хор

Керван иди, керван доди,
невясто!
Я кervана войно води,
невясто!

„Я излез, излез на двори,
невясто!
Гален сън се яве стори,
невясто!

Сън — и галена надежда,
невясто!
с добра чест — добра посреща,
невясто!“

Милите думи мило изпяни —
грижна невяста в скръб разтушена,

с сълзи на очи, в устни цалува
галена рожба първородена.

Благо усмихнат, старий стопанин
тихом пристъпи при коледари,
от шарен пояс вади кесия —
да се за песен отплати с дари.

Ала не иска сам станеника
дари да земе и се отмята...
Стар баща нещо со глава кивна,
поглед извърнал, накъм момата.

Сетено пръпна тя да излезе,
като из гняздо препелка плаха...
А коледари момка напети
заобиколиха и тъй припяха:

Първа зареда

Птички пеят, в небо грей зорница,
лудо-младо!
С зори пада утрenna росица,
лудо-младо!
тебе още няма!

Мило либе за милувка чека,
лудо-младо!
Превара голяма!

За час грее нанебо зорница,
лудо-младо!
За час трае бисерна росица,
лудо-младо —
и до час я няма!

С дене имот, а с години радост,

лудо-младо!
С дене живот — с дене ли е младост,
лудо-младо!
Превара голяма!

Хор

Време — най-бързия кон на света,
гони нощта —
тежко му, който остава
той току-тъй да минава.

Никога той се не връща назад!
Момко ле млад,
хващай за гривата коня —
с него честта се догоня.

Втора зареда

Остави си лудо-младо
на бачия рудо стадо —
яхна коня, слезе в село.
С китка сминова на чело,
в път застигна мома мала
на седенки закъсняла.
Викна лудо отдалеко:
„Чакай, момне, по-полека,
заедно да идем двама!“
— Не е дума, ни измама,
по мен стара майка иди —
бягай, лудо, ще ни види! —
Мома бърза и нехае;
момку сръце бий, играе,
като в чаша руйно вино.
„Варай, варай, детелино,
верни ли са думи тие?
Ясен месец облак крие —

и да иди, що ще види!...“
Стигнаха до равни двори:
мома сегна да отвори,
да отвие заключари, —
лудо сегна и превари —
от чело ѝ китка дръпна...
Виком мома вкъци пръпна:
— Помощ, помощ, дружски млади,
лудо китка ми укради!
Лудо-младо уловете,
тук при мен го доведете,
сама ази да посегна,
да обвържа, да обтегна,
с руса коса враг неверни —
да го стрелям с очи черни,
с тънки вежди да го бия,
с али устни да го пия,
нек' се учат луди-млади
как се росна китка кради!

Хор

„Пълна къща — пълен кош!“
— Мятай, момне, шарен пош!
Дар от сърце кой що може. —
„Честит да е празник божии!“

Отдели се от другари
бърза коледарка спретна
и на момъка през рамо
шарения пош праметна...
А сред смях и глъч голяма
пак запяха коледари.

Хор

Доста, доста, лудо-младо,

яхна коня,
коня яхна, лудо-младо,
вятър гони —
знойно пладне по беленки!

Доста, доста, лудо-младо,
моми люби,
моми люби, лудо-младо,
време губи —
тъмни ноци по седенки!

Сладката песен още не изпели,
и се откряна тихом вратата —
шарена плоска вниса момата,
за песнопойци в жад прималнели.

Редом по редом тя ги обхожда,
с блага им дума плоска подава —
дружки с шеговен усмех задява,
пред момци ником очи привожда.

Смях и глъч. С честити дари
момъка им пош подава...
И честитенъе запяват
на момата коледари.

Първа зареда

Подранило утром, вечер не захожда
ясно слънце, спряно грее, та прегаря;
грижна майка равни двори се разхожда
и на свойго сина тихом отговаря:

„Слънце, рожбо мила, що ти грижа падна
на душа, на сърце, та се тъй забрави?
Време е усилено и пора е страдна,
а ти не захождаш! — Та какво направи

по Добруджа пуста младите овчари,
в Загоре с кевани друмници по друма,
в равна Румания весели жътвари,
и грижни невести беленки по Струма?“

— Ох, съгледах, майко, долу во Загоре
първинка денойка, по-ясна зорница, —
кат паун ми ходи по широко дворе
с златни треперушки на руса косица.

Модри очи греят изпод вежди вити,
горят али устни, поглед дважд прегаря,
росна китка вие, росна кити,
не китката нея — китка тя отваря!

Трепката треперушки на руса косица —
трепка клето сърце, та го мир не снайда.
В желба и омая за ясна зорница,
забравих, не сварих увреме да зайда!

Втора зареда

Паднала е тъмна мъгла
на момини равни двори;
не е било тъмна мъгла
най са биле китни свати,
да сватуват малка мома.

Хор

Дори тъмна ноц тъмнее,
трае мъгла над полята,
на момците над душата,
дори мома се момее!

Втора зареда

Отговарят китни свати:
„Вий имате едно перо,
едно перо чисто злато;
ний имаме друго перо,
дайте вашто, да коваме
от две пера един венец!“

Хор

Зора зори, ден настана,
слънце грейна в небесата, —
млади момку на душата
от мъгли ни след остана.

Втора зареда

Отговаря стара майка:
„Малка мома нашто злато,
земете го, ковете го —
ако чест е, нека стане
от две пера един венец!“

Първа зареда

Сив сокол се в небо вие
следом бяла гълъбица: —
няма дека да се скрие
ранена в сърцето птица.

Че залетя, че удари
в равни двори с три огради
де невести стелят дари...
Пръпнаха невести млади,

свиха мрежа свиленица,
тънки дари свило-злати, —

та хванаха гълъбица
и сокол бързокрилати.

Тръгнаха ми низ-по село,
метнаха им и на двата —
сив соколу смин на чело,
гълъбици було злато.

Около им стари свати,
следом честна кумащина;
нея води девер млади,
него весела калина.

Пряпорци се гордо воят;
кой де срещне поклон прави: —
да домуват, да живеят
честит живот, вечно здраве!

Моми свенливо лик руменее,
пусто ѝ сърце бий, та ще тресни;
с сладките думи на сладки песни,
сякаш мед се в душа ѝ лее.

Дружки се смеят, с отборни думи,
песни по сърце ней нагодили.
Младого война зад себе скрили,
те го подкачат с весели глуми.

Тя го самичка поглежда плахо,
на коледарки дружки през рамо —
погледи поглед среща... И двама
с песен изново те ги припяха.

Хор

Момко се напусто крий-
любе го и скрит намира,

поглед го и в мрак съзира...
Момко се напусто крий!

Не напусто сърце бий —
то на либе вест подава,
де се момко спотаява...
Момко се напусто крий!

Колело да се развий,
коледарки, отстъпете,
на свят момка покажете...
Момко се напусто крий!

Вънка из вратни девойка пръпна,
думи шеговни хванала вяра;
сам, да избегне глумна превара,
момко задним се в къта издръпна...

Уж в изненада сам, станеника
наколедарки соннато свика,

и при невяста грижна пристъпи,
дигнала в ръце първенак скъпи.

С пръст го по гушка мило погали:
„Иска ли песен, гидия мали?

Татко и майци попано чедо!
Хай, та и нему двойна зареда

с отбрана песен чест ще възхвали!
Иска ли песен, аждерко мали?“

Повтор погали рожбата дивна
и към певачи со глава кивна.

Дружно се първа зареда

*там при невяста скупом събраха
та со отбрана песен припяха
в майчини скути шалаво чедо.*

Хор

*В полунощи, време тайно,
над люлка на рожба драга,
спря се наречница блага,
прилетяла от незнайно.*

*Час се спря и час нарече:
„Ясно чедо, първородно,
с блага вест на време сгодно,
бог ме прати отдалече.*

*На честит си ден родено,
за дни още по-честити —
с тебе майка да се кити,
като с перо позлатено.*

*В труд, в грижи, в заборава
татку си надежда ясна...
Да расте и да порасне —
дом подигне, род прослави!*

*Да върви из път световни
към доброто с крепка вяра,
да не снайде зла превара
помислите му грижовни!*

*Дни на младостта му лека,
като зорница да са ясни —
и в сърце му да не гасне
чиста обич век до века!“*

Първа зареда

И во тоя дом честити,
що го чиста вяра кити,
да не сяква все що драго —
руйно вино, мед и благо,
златно жито у амбари!

Домакин

— Чул ви господ, коледари!

Втора зареда

Бог да дава
вкъщи слава —
дни честити,
чиста съвест!

Дар в полето,
дар в сърцето —
добра мисъл,
мир и милост!

Хор

Тебе пеем, станенине,
тебе славим, господине:
много здраве бог ти прати —
имот — живот —
дом палати!

Колко здравец по гората,
колко звезди в небесата,
толкоз здраве у палати —
живот — почит —
дни благати!

ЕПИЛОГ

*На копраля над върхове снежни
е отскочил месечко в небото,
глъхнали са в сън поля безбрежни,
само будно още бди селото —
слава слави спроти празник честни.
Коледари низ-по село ходят,
песента им се далеко счува...
Станеник ги води да споходят
дом, обичай свят къде се чува —
Бъден празник да се слави с песни.*

МИКЕЛ АНДЖЕЛО

Тълпата бе разгонена. Заглъхна
и стръвний вик, и воплите ѝ бесни
с последните лучи на летний ден;
и глуха нощ обгърна вечний град.

Случаен зрител на борбата бе
великий майстор — някога боец,
а раб сега на блянове неземни,
позорен раб на гордото изкуство.
Как мечовете блясват видя той,
чу техний звън — и не един предсмъртен,
отчаян стон сърцето му прониза;
но той остана отстрана недвижим
и съзерцава в някакъв захлас
боец върху боеца как се хвърля
и се поваля в кърви... Падна нощ;
тълпата бе разгонена.

Дома си
упъти се оборено чело
и влезе той в работницата своя...
Изстъпваха в дрезгавината мълком
там мраморните образи, облени
от лунний свет, през прозорци огрял.
Но някаква си мъртва неподвижност,
натегнала като на раб вериги,
тез образи и форми бе сковала.
И мразен дъх, дъхът на отчужденъе,
витаеше от тях — и лъхна той
на майстора над морното чело.
Той излека пристъпи и запали
светилника си нощен. Сноп лучи

намръщения образ на Мойсея
огреяха — изпъкна вмиг пророка,
пред гордий си творец извърнал лик,
като че рев на оргия далечна
от размисли самотни го е сепнал —
що предвещава в гняв сбърчано чело
и трепетът на ноздрите разпнати?
Миг и скрижали с издълбан на тях
завет сам той на късове разбил би...
Един-два щрихи още — и ще стане
пророкът древен гневна си присъда
да изрече над нови времена.
Полека се унесеният майстор
наведе, зе блезничното длето
и млатът, но изправи се отново
като че сепнат, ням и неподвижен;
и ропот глух, отнейде из душа му
Възъет, към него строго проговори:

„Нещастен син на некадърно време!
Кой демон зъл прибули твоя поглед,
та около си, зрящ, не виждаш нищо?
Около теб развалата гъмжи,
около тебе жертва подир жертва
пред кървавий олтар на родний край
се трупат безвъзмездно... Съзерцаваш
ти ужасите за наслада — в тях
ти черпиш вдъхновенье. Де боецът?
Де смелий вожд? Раб над раби е той!
В сърцето му и злоба, и любов
угасна; млат в десница той държи
и глух стои пред воплите за помощ.
И той живеи? Да, в подвизи живеи —
той камъните буди...”

Бесен стон,
като че ли из кървавата гръд
на звяр ранен, от сводовете тъмни

оттласван, дълго тамо се отъека.
Отстъпи той и тежкий млат изви
назад, готов невидимий си враг
да сврасне с него; но полека пак
ръката си отпусна и промълви:
— Ти прав си, гений тъмен. Твоите думи
не чувам аз за първи път сега...
Полвината от земний си живот
на тоя хладен камък посветих.
Свещений плам в душа ми, от живота
запален, за живота не горя —
сред тия тесни четири стени,
се само ек от млата беше чул,
от ден на ден полека гасна той;
с потайна радост, заслепен, аз бързах
и плахите му искрици последни
да умъртвя във мраморните форми.
Сам вледенен, аз всичко вледених.
И чуй сега жестокия, но прав
въпрос, а в него своята присъда:
„Художникът — отстъпник от живота!
Защо живеи, към що се той стреми?“
Живот, забий отровния си меч —
мсти! Аз съм морен, морен, морен
от себе — от съдбата — и от теб!

На повалений мраморен отлом,
изнемощял, разбит той прислони се,
подпре чело на жилеста тъка
и погледът си в мрака устреми.
И мълком дълго той стоя. Полека
изстъпваха във паметта му редом
миналите, забравените дни —
и като птичка се из тях изви,
и впи в сърце му своя остър клъв
оная грозна мисъл, сам що вряза
на мрамора той: „Сладък е сънят

и нищо да не виждаш, да не чуваш,
това е най-честий земен дял —
не ме буди, ах, тихо говори!“
Ръката си отмахна той и сепнат
глава подъе — и видя ред по ред
пред погледа му да минават сенки:
в предсмъртни мъки раненият Раб
пред него се гърчее — но ни стон,
ни звук се из устата му не чува;
Давид, ръка замахнал — но от нея
към врагът камък не лети; Мария
над трупът на божественият свой син
там плаче — но сълза се не отроня
от нейните страдалчески очи;
навъсил се е Брут — но няма меч
в ръката му — и дали някой поглед
в душа му тайний замисъл ще схване?
И дълъг ред от сенки подир тях
минаваха, все тъй безмълвни, неми.
Ей най-подир разчорлен се задава
сам Еремия, вдаден в мрачни мисли —
но старият бърборец е притиснал
устата си с десница — да не би
И той неволно дума да изпусне...

Ядовно скочи майсторът... но миг —
и сенките изчезнаха. Един
Мойсей стоеше там пред него горд,
брада си счепкал с жилестите пръсти,
с навъсено чело, унесъл поглед
Бог знае де далеко... Во замая
пред него тъй застанал, неусетно
се майсторът отново в своя блян
унесе, блян през дълъг ред години
като мора на душата му притискал
и в ясен образ дирил въплъщение.

*И на просветна мисъл огнен шепот
пак затрептя на неговите устни:*

*— Лъжовни са, о, гений тъмен, твоите
примамливи слова! Ах, незавиден
живот живее онзи, който знай,
че на света се в временното само
живот живей. Възможности над него
живеят други — временната бречност
отхвърлят те и в туй, що е под нея —
в **идеята** — проникват. На света
един я в слово пламенно изказва,
друг в бой за нея лее си кръвта,
с длето на мрамор трети я изрязва
и я от **днес** изпраца в вечността!*

*И той, изправен, хвърли поглед горд
наоколо си; своя тежък млат
изви, замахна — и в несвят удари
в коляното Мойсея, като викна:*

*— **Идеята на времето** пренес
ти в вечността... Мойсее, говори!*

НЕРАЗДЕЛНИ

*Стройна се Калина вие над брегът усамотени,
кичест Явор клони сплита в нейни вейчици зелени.*

*Уморен, под тях на сянка аз отбих се да почина,
и така ми тайната си повери сама Калина —*

*с шепота на плахи листи, шепот сладък и тъжовен:
„Някога си бях девойка аз на тоя свят лъжовен.*

*Грееше ме драголюбно ясно слънце от небето,
ах, но друго слънце мене вече грееше в сърцето!*

*И не грееше туй слънце от високо, от далеко —
грееше ме, гледаше ме от съседски двор напреко.*

*Гледаше ме сутрин, вечер Иво там от бели двори
и тъжовна аз го слушах, той да пее и говори:*

*«Първо либе, първа севдо, не копней, недей се вайка,
че каил за нас не стават моя татко, твойта майка.*

*Верни думи, верна обич, има ли за тях развала?
За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла.»*

*Думите му бяха сладки — бяха мъките горчиви —
писано било та ние да се не сбереме живи...*

*Привечер веднъж се връщах с бели менци от
чешмата
и навалица заварих да се трупа от махлата,*

тъкмо пред високи порти, там на Ивовите двори, —
«Клетника — дочух между им да се шушне и говори:

—

право се убол в сърцето — ножчето му още тамо!»
Аз изтръпнах и изпуснах бели медници от рамо.

През навалищата виком полетях и се промъкнах,
видях Ива, видях кърви... и не сетих как измъкнах

остро ножче из сърце му и в сърцето си забих го,
върху Ива мъртва паднах и в прегръдки си обвих го...

Нек' сега ни се нарадват, мене майка, нему татко:
мъртви ние пак се любим и смъртта за нас е сладка!

Не в черковний двор зариха на любовта двете
жъртви —

тамо ровят само тия, дето истински са мъртви —

а погребяха ни тука, на брегът край таз долина...
Той израстна кичест Явор, а до него аз Калина; —

той ме е прегърнал с клони, аз съм в него вейки
свряла,

За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла..."

Дълго аз стоях и слушах, там под сянката унесен,
и това що чух, изпях го в тази моя тъжна песен.

РИМЛЯНКА

*„И старий вълк с орфаните псета
е в заговора?!“ — кипна грозний цар...
И нея нощ нечакано сполетя
едни отрова, други лют ханджар.*

*Ей ликторите царски се в тъмата
промъкнаха и в Петусовий двор —
обречена ѝ на старий вълк главата
на ликторския стоманен топор.*

*И Ария, жена му, първа схвана
злокобните им стъпки и мълва;
и гордо тя пред Петуса застана,
отчаяно обронил сам глава:*

*„Последен миг... Един изход остава
за истинския римлянин — смъртта.
Умри! Спаси неопетнена слава
с непоругано име в вечността!“*

*И тя сама ханджара му подаде —
но не пое го той. А в същия миг
се счу, отвън под тъмните аркади,
на ликторите настървений вик.*

*Ханджарът блясна... Ария, обляна
във кърви, се на пода повали:
„Земи, земи го... Смъртоносна рана
от собствената ръка не боли!“*

Изкъртени вратите полетяха...

*Но в стаята, при факелния плам,
когато стръвни ликтори влетяха,
завариха два мъртви трупа там.*

БОЙКО

Три вечери поредом обикаля
край Недените пусти двори Бойко,
три вечери въртя го тъмен шемет
и дълги дни подир това мъгла —
и пред очи и на сърце му тегна.
Измамата живота му вгорчи.
„Не бери грижа, чедо, преди време —
раздумваше го майка му — сам знаеш:
измама що е хранило, нича
зарад сърце такова някой тъжи!“

И прави думи. Неведнъж и сам
си ги е шепнал на сърцето Бойко.
а все пак нещо свива туй сърце.
И палавите прязнощни звездици,
що всяка вечер го така безгрижен
на одъра заварваха — сега
заваряха го, ненадвит от сън,
като обжегнат тамо да се мята.
А сякаше напук, из село нейде
извиваше с цафарата си медна
унесено нехайник някой млад:
подкършената изподтихом песен
ехтеше с пуста жалба зарад младост
и чезнеше за два ж по-пуста обич.
А времето фърчи, не го е грижа
кому тежи, нито кому е леко, —
то неусетно челото на Бойка
приведе и над тъмния му поглед
дълбока сянка на тъга заметна.
не беше вече онзи Бойко той,

на всички драг — седенките без него,
седенки що не биваха, нито
хоро хорото. Ни кой не попита
какво му е на младото сърце;
па и да пита, казва ли се с думи
сърцето как тъгува за севда!
Не питаха го и защо така
е работа напуснал той. И свои,
и другоселци идваха при него,
като при първи майстор бъчевар —
че работата майстора си дири;
ала на младий майстор се отиця
от майсторлък и работа, откак
изгората му дните изгори...
Не дига се за работа ръка,
когато падне мъка на сърце.

На край на лято — другата година —
веднъж и дважд му майка позагатна,
тъй изделеч, доде потрети ясно:
(те пред оджака привечер седяха)
„Било билото, чедо: все, що бива,
се с дни забравя... Ех, не доживя,
той татко ти — барем, докле са дни
да видя и аз отмяна, на унуче
да се порадвам...“ Не отвърна Бойко
на майчини си думи. Изпод вежди
я сал озърна и приведе чело;
и странн се усмивка застоя
на устните му. Кой знай, белки нещо
да каже трепна таз усмивка тиха —
и пак изчезна няма, както дойде!
С това се свърши само нея вечер.
А наскоро и онова, нает,
що бе сторила старата му майка,
се свърши: мина и не мина време,
доведе тя от бащино му село

къщовница и угледна, и спретна.

Кой знай как пристана лесно Бойко.
Наистина, то приказки не ще —
хатър се майчин лесно не прекърша,
но все пак... Да; а булче му се падна
на чест, не булче — злато. Позлати
то Бойковата къща и зарадва
старешко сърце майчино. И често
„Сполай ти, боже — шъпнеша си тя,
като я гледа спретна и засмяна
из къщи да реди, — сполай, че мен
и чедото ми с тая чест дари!“

Но радостта ѝ бе едно горчило
това, че все намръщен ходи Бойко
и някак си като замаян; реч
съвсем нарядко из уста изустя;
понякога не вижда, не дочува,
но бозна де по цели дни из къщи
се дява. Майци на сърце това
зле падаше, но лесно се придумва
за чедо майка тъй сама-самичка —
нали со време се оправя!

Над къщи зло се виеше, а зла
не чу се дума. Тъй се мина зима,
запролети се, лято прелетя —
ей дойде есен. Още гроздобер,
и работата полска се привърша;
започнаха за зимници да готвят
от овреме къщовници стопани.

Такъв къщовник беше Ненко Бъта,
мъжът на Неда, Бойков едновръстник,
И привечер, завръщайки се пътьом
от работа, при Бойка той завърна:

„Чуй, дома чакат съдове; мини,
когато сгода тия дни ти падне.“

Заше метиха тия прости думи
сърце и памет Бойку, както есен
заше метява вихър сух листец,
на вейката си още все крепен.
И два дни ходи той като в несвяст.
На ранина, на третий ден, у тях се
со сечивата Бойко озова...
На двора бяха съдовете сбрани
и залови се той за тях, очи
без да възвие окол да погледне.

Преви към пладне: ратаите мудро
от работа из двора се прибраха.
Тогава счу зад себе стъпки той
и поздрав излек: „Бог помози, Бойко!“

И тутакси той сепнат се обърна —
а бяла Неда вече там нататък
отминаваше, с кобилица на рамо.
И щя не щя, а все пак фърли той
след нея поглед — и съгледа как
тя възкриви зад порти: бял чембер
подире ѝ се метна и затули.
Ала се тя за дълго не забави.
И тоя път, на връщане, пред него
запря, на рамо с менците ковани,
като продума: „Дуам му отдавна —
ще се разсипят съдове... ех, знайш я,
какъвто си е Ненко... Ами ти
какво си, Бойко?“ ала я не чу
той тоя път — наместо длето, свредел
заврял в готова цепка, да затъква
наместено на сгода лико... „Зер —
тя поднови — кажи го, второ лято

отка̀ не сме се виждали... А, Бойко?“
— Две лета, Недо — като под земя
се той обади... — „Харно са, сполай —
от майка много здраве...“ Постоя —
и първа тя отново пак подзе:
„На ранина замина Ненко с тейка
в Загоре... Време мярка се, минува,
сън сякаше сънувах!“ — Ех, сънувах!
И сън ли беше! — смутолеви той...
И стори му се работата вече
като да е привършил, и набързо
сбра сечива, наканен да си ходи;
но се изправи, застоя се, някак
учуден: „Тук? Че как така? Защо?...“
А вперила во него модри очи,
като че ли тя искаше това,
що не издума с замъглени думи,
да го додума с поглед — „Дълга нощ,
и Ненко е в Загоре“... Като нож
пробиха сърце Бойково тез думи! —
„Остай си сбогом!“ — Сбогом... много
здраве!

Невеста Райка още не се беше
отсрамила и срам над къщи падна.
Тъй бива то... Край плет помине някой,
лулата си отърси и замине,
а, току-виж, подпушило завчас:
повейне ветреца — и гони белата!
Отде повя сирака, той самичък
си знаеше — а тласна го записан
во бурята на чувства, що душа му
опустошиха, първий вихър още
несмогнала да преживее — както
гора в пожар: недогасена искра
избий и с двойна сила плам се емва,
и зелената превръща се на пустош.

Не го свъртя во къщи веч съвсем
и работата, подновена пак,
като обувка скъсана подритна
и се извърна той в несвяст от нея.
Па и сама се работа извърна
от майстора, полека, неусетно.
И да се не извърне! Со зори
излезе чак — чак вечер се додътри,
нарязан гръста. Работа го чака
и хората припират — ден за ден,
и никой веч при него не завръща...
Търпението е с край. Не изтърпя
неволната му майка; ала кешки
до гроб да бе търпяла — не би чула
от чедото си нечедовни думи.
Когато му натякна тя — за смях
и на децата че е станал вече —
извърна се той соннато към нея:
„Теб що ти е? Нали на мен се смеят!
Аз и смехът, и мъката си зная.“
Ни думица горката му невеста
не смя да каже; денем по шетня,
по работа насам-натам, а сутрин
притуляше възглавието си, мокро
от сълзи, майка да го не съгледа.

И ето пак за всички драга пролет
довя долняка топъл откъм юг.
За работа се хора заловиха,
а Бойко плъзне все по механиите.
Дома намръщен и по механиите
такъв по цели недели — и в миг
налетя го на гняв и ядни думи,
от тъмното мълчание по-зли,
и няма край... През лятна жега тъй
се мъкнат мудно тежки дни и мъка
е на душата, а когато рухне

дъжд и градушка, дважд по дотежней.
Изходиха и врачки, и знахари,
какво не му замесваха во хляба,
с какво не билъе нощем го димиха —
не би късмет. С магии скритом вишити
в елека, той излизаше из къщи
и връщаше се вечер пак пиян.
Как падаше невести на сърце,
какво тежеше мйци на душата,
що ги е чужди еня — път минават,
безпътни думи думат: „Бъчеваря
завърза пъп за бъчвата!“ Не страя
и не понесе срам на старини,
при пролет още грижната му майка
на одъра се гътна — и не стана.
При смъртний час доведоха пиян
от механата Бойка. Но от него
се старата отвърна с тежки думи:
„Да ти не бъде просто ни от бога,
нито от майка, синко!“ — издъхна.
Главата му со друго беше пълна
и майчините думи дали той
чу и разбра, кой знае. Само сбра
устата му усмивка странна; миг
на устните му застояна, тихо
изчезна тя, тъй както се яви...
Ей на изход година, откакто Бойко
се бе оженил — и година как е
живота на невястата почернил.
И мълком тя пренасяше обиди
от някога обичния си мъж,
и мълком сълзи ронеше — в света
саминка, като капчица на стряха.
„Живот е даден — всякой во живота
с честта си“ — тъй раздумваше се тя
со майчини си думи, и се плахо
ослушваше в сърце си, че под него

се беш ерожба зародила. Бойку
тя неведнъж наканва се да каже,
а нещо я за гърлото притисне
и вместо думи сълзи я избият.
Сам можеше и той да види ясно,
невястата му че ще стане майка
наскоро, ала кой ти я поглежда!
А приближава съдбоносний ден
и го сеца... Нещо ѝ е мъчно
и радостно — и иска ѝ се нему
да повери туй, що душа ѝ мъчи
и тайно радва: „Негли пък това
го сепне, друго ако не помага!“

Отдавна слънце зайде и нощта
над уморено село се надвеси.
Прибират се работници дома,
коля скриптят, понесли от полето
на гумна тежки снопи... Отдалеч
тя стъпките неравни на мъжът си
дозе, на прага къщен се изправи
да го посрещне. Залюляно той
пред нея се възпря и я кръвнишки
изгледа изпод вежди: „Да не би
и ти да ми запречаш път!“ — се сопна,
и на жена си погледа свенлив,
без да съгледа — хласна я с коляно,
събори я на подът и отмина,
като промъмра, скърцайки со зъби:
„Че в механата ми отбиха път —
и ти ли пък ще ми отбиваш вкъщи!“

През нея нощ во мъки тя доби
без време първа — и последня рожба.
Ненавремените мъки не понесе
и легна тя на одъра, за нивга
да се не дигне. Грижните съседки

около нея шетаха, а тя
безпаметна се мятеше в леглото,
нашепнувайки с устни загорели
несвестни думи и на подкървени
очи со поглед неподвжжжжно вгледан.
Нерядко тя дохождаше на себе
и все, напусто, с думи и со поглед
за рожбата си пита: ала никой
не посмей дори да ѝ загатне
къде е тя, какво со нея стана,
и само я тешаха со измами,
че някоя и нам-къде си уж
детето е прибрала на кърма,
докато се от болест тя продигне.
Кой би ѝ казал и какво — на майка
при смърт, за рожба мъртвородна?

Събрани бяха привечер веднъж
съседките при болната родилка
и нея те — за време укротена
от огницата — со поволни думи
разтушваха. А тъкмо се и Бойко
тогаз завърна вкъщи. Пред вратата
той, без да иска, се възпря и вслуша
во говора, що идеше отвътре.
И чу той ясно думи на жена си:
„Подхлъзнах се из стълбата, а то
не му бе време... подир месец, два...
Нали било му писано... Понесох
по стълба менци, и нам как со тях
на подплес стъпих — та на двора чак...
Ех, божичко, па нея ноц!“ И нищо
не чу нататък Бойко. Спря се той
и като се че нещо вби в душа му,
зави му памет и сърцето стисна,
като приклещен пръст между врати.
Какво бе туй? С лъжовни думи тя

закриля тоя, който младостта ѝ
почерни, който с първата си рожба
уби? Не е ли туй насън? С какво ли
за нея той е драг, та го закриля
пред хората?!

И цяла нощ се той
по двора лута, сякаш тия думи
в душата му откриха пропастта
и в ужас той дълбоко и дълбоко
се в тая пропаст взира — и потърсен
самичък се от себе си отвърна...
И дълга бе за него тая нощ,
по-дълга от денете, преживени
с извърнато сърце от всичко мило,
милещо за него во неволя.
И неведнъж през нея нощ пристъпя
към прага той — а не посмя да влезе.

На третий ден, с приведена глава
вървеше той след черното носило
на своята неволница невеста...
Затвориха новоотворен гроб —
разидоха се хората — тъмней
черковний двор... Потихия вечерник
люлей надгробни бурени и тям
потайно нещо като че ли шепне.
Над току-що засипания гроб
застанал, Бойко като вкаменен,
като надгробен камък, неподвижно
с оборена глава на гръд стоя,
докле се спусна тъмна нощ. Тогава
упъти се към къщи той. И пак
не посмей през къщний праг да влезе,
а седна вън на ниския чардак,
закри лице с ръка — и първи път
студената самотност го обгърна
и из очи му хлътнали изтръгна

сълзи, незнайни досега за него...

*А надалеко нейде си из село,
унесено нехайник някой млад
извиваше с цафарата си медна.
Подкършената изподтихом песен
ехтеше с пуста жалба зарад младост
и чезнеше за два ж по-пуста обич.*

ПО ЖЪТВА

*Постатта поведе сръчно бяла Неда;
Стаменко по нея сили да преваря —
Неда шеговито изпод вежди гледа,
той и тъй, усмихнат, неи отговаря:*

*„Бързай, бяла Недо, облог с тебе бия —
не те ли сприваря, давам, душо блага,
пръстен на ръката, нанизи на шия,
и сърце придавам — придан тебе драга.“*

*Бърза бяла Неда, жъне и отваля,
а сързе ѝ трепка, като птичка плаха...
Слънцето отскочи вече на копраля,
морните жетвари на похапка спряха.*

*Само бяла Неда сърпът не оставя,
почив и похапка — кой за тях ти мари...
„Да му мисли, който облог се залавя!“ —
Стамена подкачат охолни другари.*

*Слънце спря на пладне. Ветрец не подухва
и омара трепка над поле. На завят
морната дружина седна да пладнува;
само те двамина сърпи не оставят.*

*Двайсет пъти вече постат подновиха —
нито той настига, нито тя остая...
В слепи очи бие кръв младежка лихо,
погледи примрежа слънчова замая.*

Щом да отмалнеят сили заморени,

младо сърце пак ги с порив нов поддържа...
Падна вечер. Неда дружките засмени
дразнят: „Зор голям е — по сведа голема!“

Ясно слънце зайде зад балкан далечен,
над полето лъхне преднощна прохлада,
да привърши всякой своя труд уречен
старий драгоманин виком заповяда.

Стаменко и Неда, както в зори ранни
почнаха, така се настигнали спряха...
Охолни жътвари, около им сбрани,
право се в очите Стаменку присмяха...

„Пръждома! Не облог — аз шега си бия!“ —
бледе той извика, устни стиснал ядно...
Люшка се и възник бяла Неда падна —
остра дума, остър нож в сърце проби я.

Стекоха се дружки с вик от изненада,
милват я, с водица пръскат бледо чело.
Всуе... Млади дружки дружката си млада
понесоха мъртва плачешком към село.

СИМФОНИЯ НА БЕЗНАДЕЖНОСТТА

*Плещи развил, Балкана се тъмней,
изпречен пред безбрежний небосклон,
а там зад него се подъема бавно
есенний кървав месец — привиденье,
родено из недрата на нощта.*

*Тайнствената пустош на твърдта
засенил, висне облак чер и сякаш
да се въземе месеца възкачва —
да му пришепне тъмната си тайна...
Вселената в замая глуха спи.
Тук-там самотно трепка и гаснее
звездица плаха — като че невидим,
незнаен дух надниква от небото
и пак отвеща поглед, нищо там
во пропастта под себе не издебнал.
Вселената в замая глуха спи.
И тегне морний неподвижен въздух
над тъмний свят, подобно ням въпрос,
когото е на задушната нощ
за разрешение морний ден оставил...*

*Изпречил се е тъмния Балкан
пред небосклона, — а над него, вече
възмогнат, спря се кървавия месец.*

*Отсякоха се в дрезгави простори
ред върхове — и чак от край до край,
над зъбестите техни рамена
прострян, изпъкна исполинский образ
на Прометея: към небо извил*

лице, — ръка с вериги обкована
извърнал и подложил под тилът си;
разрошена и в гъстия храсталак
зацепена, косата му се спуща
на къдърци по тъмните скали;
подобно чал, стърчи на висини
коляното на сгънатия му крак, —
а другия, отхвърлено прострян,
скалите е притиснал и тъмнеят
разчекнати петтях му пръсти, също
зъбци на някой старовремски замък.

Вмиг стон разцепи замъртвения въздух,
подобно сдавен порив към живот,
и хласнати о тъмните скали
веригите се нему отзоваха
с глух и злокобен екот. Прометей
от своя сън вековен се събуди...
Тъй както се откъртени скали
со екот сричат в зиналата пропаст,
изкъртени из наболяла гръд,
разцепиха нощта гръмовни думи:

„Ах, няма ли да се разсъмне — край
на моите мъки ще ли дойде? Тежко
и горко мене... Но кому ли аз
натяквам? Сам от по-напред нима
не знаях аз каква ме чест очаква?!...

Зевс! Няма моята воля да сломят
и милион терзания, които
в душата ти за мен се би родили
от страх и злоба в нея съчетани.
Аз знаях своята участ, Гръмовержцо!
Но с майчино си мляко всуках аз
презрение към бедите... Пращай своя
крилати пес сърцето ми да рве!

Ще притъпее острия му клъв,
от ръфане на мойта плът, но пак
не ще да скърши нищо твърда воля;
и няма аз до век да се разкая,
че осветлих човешкият тъмен дух
и съдбините негов в живота...
Вий облаци, — те няма моя поглед
да замъглят: аз в себе си го впивам —
и бъдещето ясно е пред него,
и днеска, както в прежни времена!
Вилней ли зима и засипва сняг
косата ми, — мрази ли зимен мраз
и вкочанява моите членове, —
на слънцето ли огнени стрели
ми раните обжегват и развеждат, —
аз знаях своята участ — и презрях я!
Изпращай бури! Те гласът ми няма
да заглушат, — пронизан и през тях,
ще се въземе той до твоя трон
и ще се впий в сърце ти, по-дълбоко
от острий клъв на твоя пес крилат
тук в моето разръфано сърце —
Пред устни чаша с нектар ти ще спреш,
от моето проклятие поразен...
Жестока мъка твойта радост трови,
на мъките аз знам радостта!
Те майка са на щастие, що топли
и мен и всички, в чийто горди дух
живей надежда...

Пращай, Зевсе, твоя
крилати пес сърцето ми да рве!
При теб завърнат, капка кръв ще капне
от клъвът му на пурпурен ти плащ —
и твойта радост ще обжегне тя..."

А като че от тоя рев примамен,
на другий върх, над голите скали,
зад рамото на Прометей, бавно
из мрака образ тъмен се издигна —
подпря глава на стиснати пестници
и светнаха очите му без блясък,
подобно две отворени пещи...
На Прометей в бурний рев се вслуша
и зина той —

и бесен смях разцепи
заглъхналите задушни простори...
Извърна се скований полубог,
и хласнати о тъмните скали,
веригите му глухо издрънчаха —
Не бе то гракът на крилатий пес,
нито ревът на фурни...

„Ха, ха!

Пръв път ли чуваш моя леден смях?
Во пропастта на триста векове,
човешка скръб събира своя гняв,
тъй както в облак буря се събира —
и неговия гръм е моя смях.
През моя смях ти чуйш ли да ехти
горчивий плач на милиони жертви?
Откраднатия от небото огън
зафърли ти во моята душа —
но бездната ѝ осветли ли?... Мракът
направи сал в болест да се сгъсти —
и да роди съзнанието... Защо
не ме остави, Прометее, в мрак?
Защо ми е съзнание? Нима
то светлина ми даде? Само мракът
чрез него аз постигнах и съзнах,
видях го, как крило е той прострял
и в бездната на моята душа
отхвърлил сянка — в нея днес живеи
намръщения демон на съдбата

и твойта чест изглежда той с усмивка,
на съжаление бледната усмивка.

Напусто само ти проклинаш Зевса!
Сбъдна се туй, що майка ти предсказа:
в утробата на моята душа,
тъй както нявга Озирис насили
в утробата на майчина Изиди,
тъй втори път насили мрак скръбта;
роди се нов бог — кост на кост сдоби
той черепа на Зевса. На Олимп
е пустош днес: минервината сова
в развалините още там се тули —
и миналото с истеричен плач
оплаква нощем... Невиний бог високо
и над света и над човека тури
незиблем трон — отвърнат от света,
и сам света от него се отвърна.
Високо се възмогна — от високо
той падна. Туй, което чрез смъртта
в живота дойде, негова изкупна
е жертва то! И ето аз ти нося
за неговото падане вестта...
На вехтий трон нов бог се настанява —
бог на безбожност. Во кръвта на прежний
се той окъпа, къс по къс плътта му
разкъса и разфърля с отвращение
на уличните псета да я ръфат...
В утробата на моята душа —
на бездните световни бездна — спят,
до час уречен, час на оплодене,
зародиши на богове безчетни:
смърт на едина е живот за другий! —
Издадия на мрак и на съзнание,
по тъмен път, по кървав път те водят
и своите, и хорски съдбини,
на времето безсмислена играчка...

Така ми казва опитът вековен,
така ми шепне моето съзнание —
защо ми го ти даде, Прометее?!
Предвидливий, когато ти зафърли
в душата ми откраднатия огън,
предвиждаше ли мойта бъдна чест?
Предвиждаше ли своята? Пребъди
в проклятие, богопредател горд
и най-жесток джелат на човека!

Век века ще сменява, бога — бог;
двамина само ще останем ний,
в световните промени, непроменни —
на тежкий кръст на ведре безнадеждност
разпънат аз, — на тъмната скала
на халосна надежда ти привързан;
на себе си ти жертва, аз на теб.
Един до друг, един на друг за мъка,
ний ще живеем до скончанье века.
И всякой път, при всякоя промяна
на битието, всякоя победа
на мрак над мрака, ще те будя аз, —
аз дух човешки, стъгда за борбите
на тоя мрак, — да ти вестя вестта
и с вещи думи и со смях зловец
съзнаньето за твойта чест да будя,
тъй както ти со твоя плам събуди
съзнание за моята и тури
началото на вечните ми мъки...
Ти себевраг, богопредател горд
и най-жесток джелат на човека!
Не се отвръщай! В моя смях ехти
горчивий плач на милиони жертви!“ —

Подъе се и приведе мрачный образ
придебно над извърнатия лик
на Прометея, — като мълний, в бяс

кръстоса поглед погледа за миг...
И глух въздъх и мразен смях разцепи
вселената... Со стиснати пестници
изпъна се, но повален се тръшна
пак на скалите Прометей — и дълго
в нощта звънът на тежките вериги
ехтя, докле нанякъде далеч,
в недрата на безкрайността замре.

Сгъсти се мрак. Безжизнената пустош
разчекна паст и с морен дъх в нощта
излъкна своя вечно ням въпрос.

БАЧО КИРО^[1]

*Тоз ден обесиха Бача ви Кира —
вече забравих коя бе година —
другите, с него що бяха, стотина,
се отърваха. Ех, то се разбира!*

*Този не ял и дори не мирисал
лук; а пък оня ахмак се преструва;
трети се кръсти: „Та кой би уйдисал
на хаймани по умът! Да бунтува?*

*Против кого? За какво? И защо ли?
Царя ни благ е, алах да го чува!
Вече престанаха сълзи, неволи
и кръвнините, откак той царува...“*

*Ето пък онзи там скута цалува
на едно мурго ефенди надуто:
„Аго, алах да ти дните съчува:
мене ме хайти подлъгаха люто.“*

*Бачо ви Киро стои и ги гледа
и му се в сълзи сърцето облива:
„Боже прости, за такива говеда
исках свобода и аз... за такива...“*

*И, недорекъл, напред се изстъпи —
воля е, чужда я воля не спира:
„Ето, живота за други е скъпи —*

той е омразен за Бача ви Кира!

*Всички, що видите тука пред вази,
те са невинни — и тия в затвора...
Аз съм виновен, един само ази —
че съм говедата смятал за хора.*

*Аз съм виновен! И с Бача си Кира
щото ви скимне такова правете —
духом свободний свободно умира,
а си не връзва с живота ръцете!“*

*И покачен бе за своята измама
той на бесилката... ех, сиромаха! —
И остстри му разбойници двама:
както Исуса когато разпнаха.*

[1] Бачо Киро Петров, народен учител, един от водачите на въстаниците през април-май 1876 г. в Търновския революционен окръг, е заловен от турските власти след разгрома на четата в Дряновския манастир. В пълно противоречие с текста на стихотворението той се държи самоотвержено пред съда, както и при изпълнението на смъртната му присъда. Тук Славейков се е поддал на презрителното нитчеанско отношение към хората от народната маса — думата „говеда“, вложена изкуствено в устата на Бачо Киро, отговаря на нитчеанското определение на съдбата на народа: „скот да бъде, скотове да въди“ в поемата на Славейков „Сянката на свръхчовека“; Мъдрителят, изразител на такива настроения в „Кървава песен“, също си служи с израза „говеда“. Правилно и възторжено отношение към подвига на Бачо Киро Славейков изразява в стихотворението си „Поем“ в „Епически песни“. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.